

บทที่ 10

การรวบรวมข้อมูลคติชน

การศึกษาคติชนเท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น หากเราพิจารณาให้ดีก็จะทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ของคติชนนั้นส่วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เรารู้จัก เคยรู้จัก เคยมีประสบการณ์มาแทบทั้งสิ้น หากจะมีสิ่งที่แปลกประหลาด ไม่คุ้นเคย หรือไม่เคยพบเห็นอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงส่วนน้อย เพียงแต่เราไม่ทราบ หรือนึกไปไม่ถึงเท่านั้นเองว่า ข้อมูลเหล่านั้นคือคติชน

คติชนเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดได้ตามกาลเวลาและพื้นที่ ไม่ใช่เพียงลักษณะแบบเก่า ๆ ที่เราทราบและเข้าใจกันมาเท่านั้น คือลักษณะที่เก่าแก่ เป็นของชนบท เป็นของคนด้อยการศึกษา และเป็นของผู้คนที่แตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ผู้คนที่อยู่รอบตัวเราก็เชื่อและรู้สึกเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนบ้านของเรา เพื่อนร่วมงานของเรา สมาชิกที่มาอยู่รวมกลุ่มหรือชุมนุมกันเพื่อปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง ดังนั้นในการแสวงหาข้อมูลคติชนนั้น เราอาจจะไม่ต้องไปเสาะหาที่ไหนเลย เพราะเรื่องราวที่เราต้องการอาจจะอยู่ไม่ไกลจากสถานที่ทำงาน วัด โบสถ์ ในครัวที่บ้านของเรา หรือในสนามหญ้าที่บ้าน หรือในการที่เพื่อนฝูงมาพบปะชุมนุมกัน และท้ายที่สุด ก็คือ จากความทรงจำของเราเอง

การศึกษาข้อมูลให้กว้างขวางมากขึ้น ก็คือการขยายขอบเขตรอบตัวเราออกไป เมื่อเราคิดว่า จะพยายามเสาะหาข้อมูลจากที่อื่น ปัญหาข้อแรกก็คือ จะเสาะหาที่ไหน และเสาะหาจากใคร เราอาจจะคิดถึงเอกลักษณ์ต่าง ๆ ทางสังคม ที่จะช่วยจัดหรือกำหนดบุคลิกภาพของเรา ซึ่งเอกลักษณ์เหล่านี้ก็จะมีกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่เราอาศัยอยู่นี้เองเป็นผู้กำหนด เช่น เราอยู่ในกลุ่มศาสนาใด ศาสนาหนึ่ง และใช้ชีวิตอยู่ในวงจรที่แน่นอนของประเพณีปรัมปราด้านศาสนา และตำนานต่าง ๆ ของศาสนานั้น เราอาจจะเรียนรู้ที่จะมองโลกด้วยสายตาของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือผู้ที่เพิ่งจะเข้าไปสัมผัสกับกลุ่ม หรือเราอาจจะอยู่ในกลุ่มอาชีพใดอาชีพหนึ่งและได้เรียนรู้ว่า ในขณะที่ทำงานอยู่นั้น ความรู้เก่าแก่ดั้งเดิมผ่านหรือถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้อย่างไร หรือเราอาจจะอาศัยอยู่ในชุมชนเล็ก ๆ ที่คนในชุมชนมีลักษณะอย่างเดียวกัน เราอยู่ในครอบครัว เราเคยเป็นเด็ก และอาจจะยังผูกพันอยู่กับเด็ก ๆ หรือคนหนุ่มสาวซึ่งสามารถให้ข้อมูลแก่เราได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเพลง การเล่น ปริศนาคำทาย ความเชื่อ กฎเกณฑ์ดั้งเดิมที่ควรจะปฏิบัติ หรือข้อห้ามต่าง ๆ

กลุ่มสังคมที่เราคุ้นเคยจะมีเรื่องราวมากมายเท่า ๆ กับกลุ่มของเราเอง แต่การที่เราจะหาข้อมูลจากสมาชิกในกลุ่มสังคมอื่น ๆ นั้นจะเป็นวิธีการศึกษาที่สูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เนื่องจากเราจะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เข้ากับคนในกลุ่มนั้นได้ และได้รับความไว้วางใจจากพวกเขา แต่ว่าสิ่งที่จะต้องระวังก็คือ ต้องพยายามหลีกเลี่ยงการละเมิดข้อห้ามทางวัฒนธรรมของกลุ่มนั้น ดังนั้นในการเริ่มสำรวจและรวบรวมข้อมูลคดีชนในครั้งแรก ๆ ควรจะเป็นการรวบรวมจากคนที่เรารู้จักก่อน เมื่อมีประสบการณ์และได้ทำความเข้าใจกับข้อมูลคดีชนโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว จึงหันเหความสนใจไปยังผู้คนที่วิถีทางการดำเนินชีวิตและมีโลกทัศน์แตกต่างไปจากตัวเรา

ในการศึกษารวบรวมข้อมูลนี้ วิลเลียม เอ. วิลสัน (William A. Wilson) กล่าวว่าบรรดานักคดีชนวิทยามักจะถือกันเป็นธรรมเนียมว่า จะกล่าวถึงบุคคลที่ให้ข้อมูลข่าวสารแก่พวกเขาว่าเป็น “informant” ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะอยู่ในสังคมเดียวกันหรือต่างสังคมก็ตาม และบางคนก็จะใช้คำที่มีความหมายเป็นเชิงยกย่องว่า “consultant” หรือที่ปรึกษา¹ สำหรับในวงการคดีชนวิทยาของไทยนั้นนิยมใช้คำว่าวิทยากรในความหมายของ informant ซึ่งก็เป็นการเรียกอย่างยกย่องเช่นเดียวกัน บุคคลผู้นี้ซึ่งเป็นผู้ที่จะแบ่งสรรความรู้กับเรามีฐานะเป็นผู้สืบทอดประเพณีปรัมปรา และสมควรจะได้รับการปฏิบัติอย่างยกย่องนับถือ เพราะว่าถ้าหากเขาไม่ต้องการที่จะถ่ายทอดข้อมูลให้เรา เราก็จะไม่สามารถรวบรวมข้อมูลได้เลย

โลกของประเพณีปรัมปรา

ในการสำรวจรวบรวมข้อมูลนั้น เราควรจะนึกถึงกลุ่มสังคมเฉพาะที่เราต้องการจะสำรวจดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และพยายามที่จะตัดสินใจว่าในกลุ่มนั้นมีอะไรอยู่บ้างที่จัดว่าเป็นประเพณีปรัมปรา สิ่งใดที่มีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องลงรอยกันและต่อเนื่องกัน ให้ตั้งคำถามกับตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ตัวอย่างเช่น

ในสังคมนั้นมีการประกอบพิธีแรกรับให้กับสมาชิกใหม่หรือไม่

ในสังคมนั้นมีความเชื่อและข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มหรือไม่

ในสังคมนั้นมีเรื่องราวที่เล่าเกี่ยวกับตัวเอกแบบวีรบุรุษ (hero) หรือตัวเอกที่ขาดบุคลิกภาพของตัวเอก (antihero) หรือไม่

ในสังคมนั้นมีเรื่องขำขันหรือมุขตลกที่ทำให้คนนอกกลุ่มหัวเราะได้หรือไม่

สมาชิกของกลุ่มแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายต่างกันหรือไม่ รับประทานอาหารแตกต่างกันหรือไม่ พูดภาษาที่เป็นคำศัพท์เฉพาะบ่อยหรือไม่

ในสังคมนั้นมีกฎเกณฑ์เก่าแก่ดั้งเดิมให้ปฏิบัติหรือไม่ และถ้าหากมีการละเมิดกฎเกณฑ์นั้น มีวิถีทางใดที่จะลงโทษหรือไม่

๑๗๑

วิลสันแนะนำว่า การแบ่งกลุ่มคำถามออกเป็นประเภทกว้าง ๆ จะช่วยได้มาก ซึ่งการแบ่งประเภทนี้อาจจะเป็นการจัดอย่างคร่าว ๆ ไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน แต่ก็จะช่วยให้ข้อมูลคติชนมีลักษณะที่เป็นระเบียบ ไม่สับสน และช่วยให้เราคิดได้ว่าจะรวบรวมข้อมูลชนิดไหนที่จะมีประโยชน์มากที่สุด วิลสันแบ่งกลุ่มข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

สิ่งที่ผู้คนสร้างขึ้นด้วยการใช้ถ้อยคำ (*verbal lore*) เช่น บัลลาด เพลงที่ขับร้องเพื่อแสดงอารมณ์หรือความรู้สึก ตำนาน นิทานพื้นบ้าน มุขตลก สุภาษิต ปริศนา เพลงร้องในโบสถ์ คำสาปแช่ง คำพูดสบประมาท คำพูดตอบได้อย่างฉับพลัน คำพูดเย้าหยอกหรือล้อเลียน คำพูดอวยพร คำพวน คำหักทนาย คำกล่าวอำลา การเขียนคำประพันธ์ในสมุดอนุสรณ์ กลอนตลก คำจารึกให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ข้อเขียนบนกำแพงหรือผนังห้องน้ำ ฯลฯ

สิ่งที่ผู้คนสร้างขึ้นด้วยมือ (*material lore*) เช่น บ้านเรือน บึงฉาง รั้ว สวน เครื่องมือของเล่น หินที่หลุมฝังศพ อาหาร เครื่องแต่งกาย และสิ่งที่เย็บปักถักร้อย สิ่งที่ทำ สิ่งที่ทำสะลัก สิ่งที่ทำขึ้นหรือหล่อ การปักดินทอง การเย็บผ้าห่มนวม ฯลฯ

สิ่งที่ผู้คนสร้างขึ้นด้วยการกระทำ (*customary lore*) เช่น การรำยรำ ดนตรี และเครื่องดนตรี การใช้ท่าทาง การเล่นเกม การเล่น กระบวนการทำงาน พิธีกรรมต่าง ๆ งานฉลอง หรือเทศกาลของครอบครัวและชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานฉลองวันเกิด งานครบรอบปีเหตุการณ์สำคัญ พิธีศพ วันหยุด และการฉลองเกี่ยวกับศาสนา ฯลฯ²

วิลสันอธิบายต่อไปว่า ข้อมูลคติชนรูปแบบต่าง ๆ ย่อมจะคาบเกี่ยวกันอยู่ในสามประเภทนี้ เช่น เพลงสัปดาห์หนึ่งเป็นข้อมูลประเภทที่ใช้ถ้อยคำ ส่วนผ้าห่มนวมผืนหนึ่งนั้นเป็นข้อมูลประเภทวัตถุ แต่การขับร้องเพลงและการเย็บผ้าห่มนวมต่างก็เป็นการปฏิบัติไปตามขนบธรรมเนียมด้วยกันทั้งสิ้น และมีปรากฏการณ์ด้านคติชนจำนวนมากที่สื่อทั้งสามประเภทมาผสมผสานกัน เช่น ในการฉลองวันเกิดนั้น การทำขนมเค้กและแต่งหน้าขนมเค้ก เป็นการปฏิบัติไปตามขนบธรรมเนียม และตัวขนมเค้กนั่นเองที่เป็นหลักฐานทางด้านวัตถุ การขับร้องเพลงอวยพรวันเกิด เป็นการปฏิบัติไปตามขนบธรรมเนียม ส่วนเพลงนั้นคือข้อมูลที่ใช้ถ้อยคำ ซึ่งตัวอย่างนี้ทำให้มองเห็นว่าแท้ที่จริงแล้วเราไม่สามารถที่จะเก็บรูปแบบแต่ละรูปแบบของคติชน โดยแยกออกมาต่างหากจากรูปแบบอื่น ๆ ที่แวดล้อมอยู่ได้ ถึงแม้ว่าเราจะบันทึกเสียงเฉพาะถ้อยคำ และเพลงที่ใช้ขับร้องในวันเกิดเท่านั้น

แต่ถ้าหากเราไม่พรรณนาถึงฉากขณะที่มีการขับร้อง ไม่อธิบายถึงรูปแบบอื่น ๆ ของคีตชนที่อยู่
ในที่นั้นให้เป็นที่เข้าใจ การบันทึกของเราจะไม่ช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของเพลงในชีวิตของ
ผู้ขับร้องเลย³

การเก็บข้อมูลคีตชนนั้นมีประเด็นสำคัญอยู่ที่วิธีการที่จะเก็บข้อมูลว่า จะทำได้อย่างไรและ
จะบันทึกข้อมูลนั้นได้อย่างไร เพื่อให้คนที่นำข้อมูลไปใช้ได้ตระหนักถึงความสำคัญของตัวข้อมูลที่มี
ต่อผู้ให้ข้อมูล ซึ่งการบันทึกจะต้องกระทำขณะที่มีการแสดง (performance) ของข้อมูลนั้น

ถ้าหากเราสามารถเก็บหรือบันทึกข้อมูลในขณะที่กำลังมีการถ่ายทอดข้อมูลอยู่อย่างเป็น
ธรรมชาติ โดยที่ผู้ให้ข้อมูลไม่รู้ตัวล่วงหน้า นับว่าเป็นโชคของเราอย่างมาก แต่เหตุการณ์เช่นนี้ไม่ได้
เกิดขึ้นบ่อยครั้งนัก นอกจากว่าเราจะเตรียมตัวไปก่อน เช่น การรวมกลุ่มกันของผู้คนที่มาอาชีพ
เดียวกัน เป็นต้นว่ากลุ่มชาวประมง เราก็จะได้ยินได้ฟังเรื่องราวของชาวประมง ในขณะที่มีการพบปะ
กันนั้น ซึ่งการเข้าไปเป็น “ผู้ร่วมสังเกตการณ์” หรือ participant observation จะมีคุณค่าในแง่ที่ว่า
เรามีโอกาสได้เข้าไปสังเกตจากต้นตอโดยตรง ไม่ต้องอาศัยผู้ถ่ายทอด เพื่อที่จะได้ทราบสาเหตุที่
ทำให้เกิดการแสดงข้อมูลคีตชนขึ้นนั้นขึ้นมา และยังได้ทราบว่า การแสดงนั้น ประสบความสำเร็จ
หรือไม่อย่างไร มีผลกระทบอย่างไรต่อผู้ชม และมีผลกระทบอย่างไรต่อตัวเราเองด้วย ซึ่งในการ
เขียนบันทึกเหตุการณ์นี้เราอาจจะต้องสอบถามผู้ชมคนอื่น ๆ เพื่อดูว่าพวกเขามีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อ
การแสดงอย่างไร และถ้าหากเราได้สังเกตอย่างละเอียดลออ เราก็จะมีความคิดในการที่จะพรรณนา
ฉากของสังคมพร้อมอยู่ในสมองและนำเสนอได้ทันที

อย่างไรก็ตาม นักคีตชนวิทยาส่วนใหญ่ต่างทราบดีว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะ
เช่นนี้ มีความยากลำบากอยู่ตรงที่ว่า ในบางสถานการณ์และหลายสถานการณ์ที่เราไม่สามารถที่
จะบันทึกการแสดงได้อย่างแท้จริงตามที่มันเกิดขึ้น เช่น ในการชุมนุมพบปะกันของชาวประมงนั้น
เราตั้งใจที่จะบันทึกเรื่องความเชื่อของชาวประมง และจัดเตรียมอุปกรณ์บันทึกเสร็จเรียบร้อยแล้ว
แต่ขณะที่บันทึกเรื่องความเชื่อนั้น เราเกิดได้ยินนักเล่าคนหนึ่งเล่าเรื่องราวที่สนุกสนานมาก แต่
เราไม่ได้บันทึกเรื่องของเขา สิ่งที่เราควรกระทำก็คือ ย้อนกลับไปหานักเล่าคนนั้นและขอร้องให้เขา
เล่าใหม่ ซึ่งเราจะต้องหาคนที่ยังไม่เคยได้ยินเรื่องราวนี้ไปฟังอีกไม่ต่ำกว่า 2 – 3 คน แต่การเล่าใหม่นี้ก็
จะมีสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติน้อยกว่าครั้งแรกอย่างแน่นอน

การเก็บรวบรวมอีกวิธีหนึ่งคือการสัมภาษณ์หรือสอบถามโดยตรงตั้งแต่ต้น คือเมื่อเราตกลง
ใจได้แล้วว่าจะเก็บข้อมูลประเภทใด เราก็จะต้องตัดสินใจให้ได้ว่าผู้คนประเภทใดที่ควรจะมีข้อมูล
นั้นอยู่ พอที่จะถ่ายทอดให้เราได้ ซึ่งในการรวบรวมข้อมูลวิธีนี้ เราต้องเข้าใจว่าไม่ใช่การสังเกต

ข้อมูลจากต้นตอ แต่เป็นการเก็บข้อมูลจากคนที่ได้สังเกตข้อมูลจากต้นตอ บุคคลเหล่านี้คือผู้ที่มีส่วนร่วมในการชุมนุมพบปะกันของชาวประมงนั่นเอง สำหรับกรณีเช่นนี้ เราจะไม่ประสบกับความยากลำบากในการบันทึกข้อมูลเท่าไรนัก แต่จะต้องเพิ่มเติมภูมิหลังด้านภาวะแวดล้อมที่จำเป็นเข้าไป ซึ่งภูมิหลังนี้ก็ได้จากบุคคลที่ร่วมสังเกตการณ์อยู่นั่นเอง ⁴

วิลสันให้คำแนะนำแก่ผู้ที่เริ่มศึกษาคิดชนว่า เมื่อถึงเวลาที่จะต้องสอบถามตนเองแล้ว ก็ให้สอบถามโดยไม่ต้องลังเล และควรจะจดจำปรากฏการณ์ทางด้านคติชนทุกชนิดที่เราเคยเข้าไปมีส่วนร่วม เราอาจจะไม่ทราบถึงผลกระทบทั้งหมดของการแสดงของคติชนที่มีต่อคนอื่น ๆ แต่เราจะต้องทราบว่า การมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่มีการแสดงนั้นมีผลต่อตัวเราอย่างไร

วิลสันอธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว สิ่งแรกที่ควรจะเข้าใจก็คือเราไม่สามารถบันทึกข้อมูลทั้งหมดไปเก็บไว้ในหอเก็บเอกสาร (archive) เพื่อใช้ศึกษาหรือตีความได้นักคติชนวิทยาที่เคยศึกษาข้อมูลจากหอเก็บเอกสารอย่างจริงจังนั้น เวลาที่ออกปฏิบัติงานสนาม ก็มักจะพยายามกอบโกยข้อมูลให้ได้มากที่สุด เพราะคิดว่าการทำเช่นนี้จะได้ประโยชน์มาก แต่ถึงแม้ว่าเราจะไม่สามารถบันทึกข้อมูลได้ทั้งหมด ก็บันทึกให้เพียงพอต่อความต้องการของเรา เพื่อให้เอกสารของเราเป็นประโยชน์ ซึ่งไม่ว่าเราจะรวบรวมข้อมูลหรือเรื่องราวแบบใด ก็ให้ถามตนเองด้วยคำถาม 3 ข้อ คือ

ข้อแรก มีอะไรในข้อมูลนั้นที่ทำให้เราพอใจ อะไรทำให้ข้อมูลนี้มีพลังด้านศิลปะหรือชักจูงใจให้ศึกษา

ข้อที่สอง ข้อมูลนี้มีบทบาทหน้าที่อย่างไรในชีวิตของผู้คนที่เป็นเจ้าของข้อมูล มันสนองความต้องการแบบไหนของผู้คนเหล่านั้น

ข้อที่สาม ข้อมูลนี้บอกอะไรแก่เราบ้างเกี่ยวกับค่านิยมและทัศนคติของปัจเจกบุคคล และกลุ่มที่ปัจเจกบุคคลมีส่วนร่วมอยู่

การแสดงของคติชนนั้นเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมคนทั้งหลายได้พยายามสร้างสรรค์โลกทางสังคมที่ดีกว่ารสนิยมของเขเอง โดยใช้สิ่งต่าง ๆ ที่เขาสร้างขึ้นจากคำพูด มือ และการกระทำมาเป็นเครื่องมือ ขณะที่พวกเขาเล่านิทานสักเรื่องหนึ่งหรือเย็บผ้าห่มสักผืนหนึ่ง หรือปฏิบัติพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น หมายความว่าพวกเขากำลังใช้ความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อผู้อื่น โดยใช้พลังอำนาจของรูปแบบทางศิลปะที่สมบูรณ์ดีงามแล้วมาช่วย ซึ่งเราจะไม่เข้าใจผลกระทบทางด้านศิลปะของรูปแบบเหล่านี้เลย หากไม่มีการบันทึกอย่างถูกต้องและตรงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เหมือนกับเป็นการแสดงตามปกติ ⁵

ศิลปะแห่งคติชน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าการแสดงของคติชนนั้นอาจจะเป็นการปฏิบัติของการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมของมนุษย์ มนุษย์สามารถใช้ถ้อยคำ ท่าทาง และการกระทำของตนทำให้เกิดการปฏิบัติแบบต่าง ๆ และการปฏิบัตินั้นคือการพยายามสร้างสรรค์โลกของสังคมที่มีลักษณะแตกต่างไปจากโลกในรสนิยมของพวกเขาเอง เวลาที่พวกเขาปฏิบัติหรือแสดงคติชนอย่างใดอย่างหนึ่ง เราจะต้องบันทึกเหตุการณ์ในการแสดงของคติชนนั้นอย่างแม่นยำที่สุด เพื่อที่เราจะได้เข้าใจผลกระทบของรูปแบบทางศิลปะเหล่านี้⁶

วิลสันกล่าวถึงศิลปะของเรื่องราวที่เป็นข้อมูล โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ 3 กลุ่ม คือ

1. เรื่องราวเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ (Verbal lore)
2. เรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุ (Material lore)
3. เรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี (Customary lore)

เมื่อรวบรวมเรื่องราวที่เป็นศิลปะเหล่านี้ได้แล้ว ก็จะมีการสืบค้นหาความหมายและตัดสินใจในความงามหรือสุนทรียภาพของข้อมูลที่เรารวบรวมมา และควรจะสอบถามความคิดเห็นของวิทยากรผู้ที่เป็นผู้สืบทอดประเพณีปรัมปราด้วยว่า เหตุใดข้อมูลบางประเภทจึงมีความหมายอย่างมากต่อตัววิทยากร หรือทำให้เกิดความพอใจในด้านความงาม หรือข้อมูลบางประเภทไม่ทำให้เกิดความพอใจ เป็นต้น

วิลสันได้แนะนำวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสามกลุ่ม ซึ่งเท่ากับเป็นการฝึกปฏิบัติสำหรับผู้ที่เริ่มงานรวบรวม อันเป็นวิธีการที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาสาขาคติชนวิทยา ดังนี้

เรื่องราวเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ การศึกษาศิลปะของเรื่องราวที่ใช้ถ้อยคำเป็นเรื่องที่ผู้เริ่มศึกษามักจะนึกถึงเป็นอันดับแรก เพราะมีจำนวนข้อมูลอยู่อย่างมากมาย เราควรใช้เครื่องบันทึกเสียงในสถานที่ที่สามารถบันทึกข้อมูลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบันทึกรูปแบบต่าง ๆ ของเรื่องเล่าอิสระ ซึ่งการใช้ถ้อยคำและลีลาต่าง ๆ ในการเล่าอาจจะเปลี่ยนไปได้อย่างเด่นชัดจากการเล่าครั้งหนึ่งไปสู่การเล่าอีกครั้งหนึ่ง อันที่จริง การบันทึกข้อมูลนี้อาจจะใช้วิธีจดโดยใช้ดินสอหรือปากกาก็ได้ แต่จะเป็นการทำให้การแสดงสะดุด และไม่ได้เหตุการณ์ที่แท้จริงอย่างสมบูรณ์แบบ

ตัวอย่างต่อไปนี้ได้จากการบันทึก “เรื่องน่ากลัว” ซึ่งเล่าโดยเด็กหญิงอายุสิบสี่ปีที่มีนิสัยร่าเริงมาก เล่าตอนที่ไปออกค่ายฤดูร้อน ซึ่งได้สาระสำคัญของเรื่องเล่าที่แท้จริง และความถูกต้องแม่นยำซึ่งพบได้ยากในการจดบันทึกด้วยมือ

มีคู่หนุ่มสาวที่พากันหนีออกจากบ้านไปเพื่อจะไปแต่งงานกัน ขับรถไปด้วยกัน มุ่งหน้าออกไปในทะเลทราย หันได้นั้นเองน้ำมันรถก็หมด ฝ่ายหญิงจึงบ่นว่า “เห็นไหมล่ะ ฉันบอกแล้วว่าให้เติมน้ำมันที่เมืองสุดท้ายที่เราผ่านมานั้น แต่เธอก็ไม่ฟัง”

แล้วฝ่ายชายก็ตอบ “เอาละ ๆ ฉันจะเดินกลับไปซื้อน้ำมันเอง” แล้วเขาก็พูดว่า “ตอนนี้ก็ล้อคประตูหน้าต่างให้หมดแล้วกัน เขายังพูด ๆ กันว่ามีใช้คนที่มือตะขอ ออกมาเที่ยวฆ่าคนในทะเลทรายนี่อยู่” แล้วก็พูดต่ออีก “ตอนนี้ล้อคประตูหน้าต่างให้หมด อย่าเปิดล่ะ ไม่ว่าใครจะมาเรียก หรือได้ยินเสียงอะไรก็ไม่ต้องเปิด”

ดังนั้นเธอก็ปิดประตูหน้าต่างรถทุกบานและเริ่มเปิดวิทยุฟัง แล้วเธอก็ได้ยินเรื่องของคนมือตะขอที่ไล่ฆ่าคนอยู่อีก เธอก็ตกใจจริง ๆ กลัวจนต้องปิดวิทยุและพยายามนอนให้หลับ แต่หลังจากนั้นเธอก็ตกใจตื่นและได้ยินเสียงดังแกรกราก เธอตื่นเดินนำคูเลย แต่ก็ข่มตาข่มใจนอนหลับไปอีก แล้วอยู่ ๆ เธอก็ตกใจตื่นขึ้นมา สงสัยอยู่เหมือนกันว่าจะไรมาปลุกให้ตื่น แล้วเธอก็มองเห็นคนมือตะขออยู่ข้างนอกรถ เขานั่งอยู่ตรงนั้น พยายามที่จะเข้ามาในรถให้ได้ เธอก็ตกใจกลัวเกิน กลัวจนกระดิกกระเดี้ยไม่ได้ ไม่กล้าออกไปนอกรถด้วย แล้วก็หลับผลอยไปทั้ง ๆ ที่นั่งอยู่นั่นเอง

และแล้ว เมื่อเธอตื่นขึ้นมาอีกครั้ง คน ๆ นั้นไปแล้ว แต่ยังมีเสียงเหมือนอะไรกระแทกเสียดสีอยู่กับหลังคารถ แต่เธอก็ไม่กล้าเปิดประตูออกมา

สักพักหนึ่งเธอก็เริ่มเป็นห่วงคนรัก เพราะว่าเขาไม่ได้กลับมาทั้งคืน แต่เธอเหนื่อยมาก เหนื่อยจนง่วงหลับไปอีก

และอีกพักหนึ่ง ตำรวจก็มา – เข้าแล้วละซี – ตำรวจเคาะกระจกหน้าต่างอยู่ เธอเลยตื่นขึ้นมาเห็นตำรวจ ตำรวจบอกว่า “เปิดประตูหน่อยครับ”

เธอก็เปิดประตู

แล้วเขาก็ถามว่า “คุณรู้เรื่องอะไรหรือเปล่าครับ”

และเธอก็ถามอย่างสงสัย “รู้เรื่องอะไรคะ”

เขาจึงชี้มือไปที่คันไม้ – รถจอดอยู่ใต้คันไม้ และบนคันไม้ นั่นเอง ชายหนุ่มที่เป็นคนรักของเธอถูกตะขอแขวนไว้ เนื้อตัวของเขาถูกคนมือตะขอข่วนตะกุยเอาจนยับเยิน

คุณค่าประการหนึ่งของเครื่องบันทึกเสียงก็คือทำให้เรามีเวลาว่างพอที่จะจดข้อมูลข่าวสารที่ควรจดลงในกระดาษหรือสมุดได้ ข้อมูลข่าวสารที่ควรจดคือสภาพแวดล้อมของสถานการณ์การเล่าเรื่องนั่นเอง ซึ่งได้แก่สถานที่ที่ใช้เล่าเรื่อง หรือฉาก ธรรมชาติของผู้ชม การเคลื่อนไหว และการใช้มือหรือท่าทางในขณะที่เล่า ปฏิกริยาโต้ตอบหรือการกระตุ้นจากผู้ชม ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมานี้จะช่วยให้ผู้ที่อ่านเอกสารของเราได้ยินเรื่องที่เล่า และยังสามารถเห็นภาพของฉากที่เกี่ยวข้องกับการเล่าอีกด้วย

ผู้ที่รวบรวมข้อมูลมาสู่หน้านั้นมักจะถอดความจากแถบบันทึกเสียง โดยตัดเสียงที่ไม่จำเป็นออกไป เช่นเสียงเอื้อ เสียงที่ออกผิดพลาด เป็นต้น ซึ่งในทางคติชนวิทยานั้น หากเราต้องการนำข้อมูลไปเก็บไว้ในหอเก็บเอกสารเพื่อให้คนอื่นได้ศึกษาต่อไปแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องตัดออก แต่ควรระบุไว้ว่า การถอดความนี้เป็นแบบคำต่อคำ หรือมีการแก้ไข ตัดตอนอย่างไร หรือเป็นการบันทึกแบบจดชวเลข หรือเป็นการถอดความจากต้นฉบับเดิม เพื่อให้คนที่จะไปใช้ได้ทราบ

ถ้าการบันทึกเสียงไม่ดีพอ จะทำให้ถอดความได้ลำบาก การใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการบันทึกเสียงจึงต้องเลือกใช้ให้เหมาะสม คือเครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกล้องวิดีโอ แต่ไม่จำเป็นต้องชวนขวยหาอุปกรณ์ที่มีราคาแพง หรือคิดว่าตัวเราเองต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้อุปกรณ์เหล่านี้ ขอแนะนำก็คือ ควรใช้เครื่องบันทึกเสียงที่มีไมโครโฟนแยกต่างหาก และตั้งไมโครโฟนให้ห่างจากผู้พูดประมาณหนึ่งฟุต และขณะที่บันทึกเสียงอยู่นั้น พยายามอย่าสัมผัสกับสายไมโครโฟน

เรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุ อันที่จริง เรื่องของวัฒนธรรมวัตถุเป็นเรื่องที่น่าค้นหา แต่จะไม่โดดเด่นเท่ากับข้อมูลที่ใช้ถ้อยคำ ผู้ที่เริ่มศึกษาคติชนวิทยามักจะไม่ค่อยสนใจวัฒนธรรมวัตถุนัก ไม่ใช่ว่าสิ่งของที่ผู้คนประดิษฐ์ขึ้นมาด้วยมือของเขาเองนั้นจะไม่มีคุณค่าพอสำหรับที่จะศึกษา แต่เป็นเพราะว่าการหาเอกสารหลักฐานที่ถูกต้องแท้จริงในเรื่องของวัตถุนั้นทำได้ยาก โดยเฉพาะกับผู้ที่ยังไม่มีประสบการณ์ ดังนั้นถ้าหากเรามีความสนใจในรัฐของเรือกสวนไร่นา แบบของขึงข้าว การเย็บผ้า หรือลวดลายแกะสลักหินหรือไม้ เราก็ต้องออกไปเก็บข้อมูลเหล่านี้ไว้เป็นหลักฐาน แต่ขณะเดียวกันก็ต้องตระหนักว่างานนี้ไม่ใช่งานง่าย

การที่จะให้ผู้ศึกษาข้อมูลเอกสารของเราเข้าใจว่า สิ่งที่เราเก็บมาบันทึกมานั้นมีความงามด้านศิลปะและก่อให้เกิดความพอใจอย่างไรนั้น จะต้องเสนอภาพที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงของวัตถุนั้น ๆ ก่อน แต่บางครั้ง เราอาจจะบันทึกภาพเหล่านี้ด้วยการวาดภาพลายเส้นก็ได้ แต่ส่วนมากแล้ว เราควรจะต้องใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อบันทึกวัฒนธรรมวัตถุ และกล้องที่เหมาะสมก็คือแบบ reflex camera (กล้องถ่ายรูปที่ภาพเกิดจากการสะท้อนกับกระจกหลังเลนส์)

การบันทึกภาพนั้นจะใช้เป็นภาพถ่ายสีหรือภาพขาวดำก็ได้ ภาพเหล่านี้จะทำให้มองเห็นลักษณะเด่นที่เป็นองค์ประกอบและรูปแบบของสิ่งประติมากรรมนั้น ซึ่งหมายถึงว่าเราจะต้องบันทึกภาพวัตถุชิ้นเดิมหลาย ๆ ครั้ง เช่น การบันทึกภาพผ้าห่มนวมสักผืนหนึ่ง จะต้องมีการถ่ายภาพทั้งผืน เพื่อให้มองเห็นการออกแบบทั้งหมดได้อย่างชัดเจน และจะต้องบันทึกภาพแต่ละส่วนอย่างใกล้ชิด ถ้าหากเป็นไปได้ ควรจะบันทึกภาพขั้นตอนในการเย็บผ้าห่มนวมนี้ด้วย นอกจากนี้ยังควรบันทึกภาพของผ้าผืนนี้ขณะที่คลุมอยู่บนเตียง เพื่อบอกจุดประสงค์ในการทำผ้าห่มขึ้นมา

เราสามารถที่จะแสดงให้เห็นจุดประสงค์ที่ถูกต้องของสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นวัตถุนี้ในฐานะที่มันคงอยู่ในชีวิตประจำวัน ด้วยการถ่ายภาพของวัตถุเหล่านี้เป็นเครื่องมือ แต่เราจะต้องอธิบายรายละเอียดที่เห็นอยู่ในภาพถ่ายเพิ่มเติม การเขียนอธิบายนี้ควรจะกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของวัตถุเหล่านี้ด้วย

เรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีนี้เป็นเรื่องของกลุ่มหรือชุมชน วิลสันกล่าวว่า หากความพอใจที่ได้รับจากคติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำเกิดจากการได้ยิน ได้ฟังเป็นหลัก และความพอใจที่ได้รับจากคติชนประเภทที่เป็นวัตถุเกิดจากการได้เห็น ได้มองเป็นหลักแล้ว ความพอใจที่ได้รับจากรายการที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายแรกที่สุดก็เกิดจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ นั่นเอง การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมนี้แท้ที่จริงแล้วเป็นเรื่องที่กว้างมาก แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเน้นที่เหตุการณ์ ซึ่งเกี่ยวกับงานฉลองและเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผูกพันผู้คนให้ใกล้ชิดกับครอบครัวของเขา เชื้อชาติของเขา ตลอดจนกลุ่มศาสนา กลุ่มอาชีพ และกลุ่มท้องถิ่นที่อาศัยของเขาเองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ก็ยังเน้นในเรื่องพิธีผ่านภาวะ ซึ่งนำผู้คนผ่านสภาพขั้นตอนต่าง ๆ ในชีวิต คือ ขั้นตอนการเกิด ขั้นตอนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ขั้นตอนแต่งงาน เข้าไปร่วมอยู่ในกลุ่มสังคมใหม่ และขั้นตอนตาย ส่วนอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญก็คือกระบวนการทำงาน ที่มีวิธีการช่วยให้งานนั้นสนุกसान และเสร็จเร็วขึ้น ด้วยการร่วมมือกันทำและมีการเล่นรื่นเริงหลังจากเสร็จงานแล้ว

วิลสันแนะนำว่า เรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีนี้เป็นเรื่องที่เหมาะสมสำหรับผู้เริ่มศึกษารวบรวมข้อมูล เนื่องจากว่าเราจะมีคงมีความทรงจำของเราเองอยู่ จากการที่เราเติบโตขึ้นมาในขนบธรรมเนียมที่เราคุ้นเคย การพยายามทำความเข้าใจความสำคัญของกิจกรรมที่เป็นประเพณีปรัมปราในชีวิตของเรานี้จะช่วยให้เราค้นพบความสำคัญในการประพฤติปฏิบัติกิจกรรมที่เรารวบรวมมาจากคนอื่น ๆ

ในการรวบรวมการปฏิบัติไปตามขนบธรรมเนียมนี้ กล้องถ่ายรูปก็เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ในด้านการบันทึกขั้นตอนต่าง ๆ เช่น กระบวนการตัดต้นไม้ กระบวนการเก็บถนอมอาหาร การเล่นต่าง ๆ หรืองานฉลอง แต่ผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องให้ความสนใจอย่างละเอียดลออและพรรณนาบทบาทหรือการปฏิบัตินั้น ๆ ด้วยตัวเอง นอกจากนี้ยังต้องพรรณนาถึงการที่ผู้คนที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ปฏิบัติต่อกันและกันด้วย ⁷

การปฏิบัติงานสนาม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ **field work (social survey)** ว่า **งานสนาม (การสำรวจทางสังคม)** หมายถึงกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากประชากรที่อยู่กระจายทั่วไปตามภูมิภาคทางภูมิศาสตร์⁸

ในวงวิชาการทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาทั่วไปใช้ทั้งคำว่า fieldwork และ field work ซึ่งในที่นี้จะใช้ภาษาไทยว่า การปฏิบัติงานสนาม

การปฏิบัติงานสนาม คือ การค้นคว้าวิจัยเชิงมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา ในพื้นที่ทางด้านชาติพันธุ์หรือในชุมชน เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากประชากรที่อยู่กระจายทั่วไปตามภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ ทำให้ผู้ศึกษาได้สัมผัสกับกระบวนการทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน

ผู้ที่เริ่มศึกษาคติชนวิทยา หรือผู้ที่สนใจในสาขาวิชานี้ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ศึกษาค้นคว้าทางด้านคติชนวิทยาโดยตรงก็ตาม แต่ก็พบว่ารายละเอียดของงานสนามจะเกี่ยวข้องกับความเข้าใจของพวกเขาที่ว่า การแสดงออกของคติชนอย่างมีพลังเคลื่อนไหวนั้นมีขึ้นมาได้อย่างไร ผู้ชมที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยนอกเขตเก่าแก่ดั้งเดิมได้รับรู้การแสดงออกนี้อย่างไร ถ้าไม่มีการศึกษาค้นคว้าจากงานสนาม จะไม่มีเนื้อหาสาระทางด้านคติชนวิทยาให้เราอภิปรายกันเช่นนั้นหรือไม่ เนื่องจากในตอนแรก ๆ นั้น การศึกษาคติชนวิทยาเป็นเพียงการรับรู้ว่ามีสาขาวิชาสำหรับศึกษาอยู่และจะศึกษาข้อมูลที่ถูกนำขึ้นมาพิจารณาเท่านั้น ถึงแม้ว่าข้อมูลคติชนจะอยู่รอบตัวเราอยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่ข้อมูลเหล่านี้จะผูกพันเกาะเกี่ยวอยู่กับชีวิตประจำวันของเราจนเราไม่สู้จะมีโอกาสนำมาออกมาพิจารณาอย่างเป็นเอกเทศ การค้นคว้างานสนามด้านคติชนวิทยาจะเป็นสิ่งที่มุ่งเจาะจงตรงกิจกรรมที่เป็นการแสดงเฉพาะอย่าง ซึ่งสามารถมองว่าเป็นลักษณะของประเพณีปรัมปราได้

บาร์รี โทลเดน กล่าวว่า การศึกษาค้นคว้าด้านคติชนวิทยาสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ รวบรวม (gathering) เก็บสะสมข้อมูล (storing) และพิจารณา (pondering) หรือถ้าหากจะกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นสาขาเฉพาะทาง ก็อาจจะใช้คำว่า รวบรวม (collecting) จัดเก็บในหอเอกสาร (archiving) และวิเคราะห์ (analysis)⁹

การรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกนั้นเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานสนาม ซึ่งเป็นวิธีการที่กล่าวกันว่าทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าไปสัมผัสกับความเป็นจริงของกระบวนการทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม

การปฏิบัติงานสนาม ประกอบด้วยบุคคลสำคัญ 2 ฝ่ายด้วยกันคือ

1. ผู้รวบรวมข้อมูล (collector) คือ นักคติชนวิทยาหรือผู้ที่สนใจออกสำรวจรวบรวม และบันทึกข้อมูลคติชน ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า ผู้รวบรวม

2. ผู้ให้ข้อมูลหรือวิทยากร (informant) คือผู้ที่เป็นเจ้าของข้อมูลคติชนที่อาจจะเป็นผู้ สืบทอดประเพณีปรัมปราด้วย บทบาทของเขาคือเป็นผู้ให้หรือถ่ายทอดข้อมูลแก่ผู้รวบรวม ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่าวิทยากร

นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนที่ต่อจากการรวบรวมข้อมูล คือ การจัดเก็บเอกสาร (archiving) ซึ่ง ผู้ที่มีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ ผู้เก็บเอกสาร (archivist) ซึ่งจะทำหน้าที่จัดเก็บข้อมูลที่ได้ มา ข้อมูลนี้จะเพิ่มพูนขึ้นมาเรื่อย ๆ และยังมีนักวิชาการ (scholar) ซึ่งจะทำหน้าที่ศึกษาข้อมูล เหล่านี้ ส่วนในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ก็จะมีทั้งผู้รวบรวม ผู้เก็บเอกสาร และนักวิชาการ ผู้ที่จะ ทำหน้าที่ร่วมกันในการพิจารณาความหมายของข้อมูล ตลอดจนบทบาทหน้าที่ และความสำคัญของ ของข้อมูลเหล่านี้

ผู้รวบรวมข้อมูลและวิทยากร

ในกระบวนการรวบรวมข้อมูลนี้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดก็คือวิทยากรผู้เป็นผู้สืบทอด ประเพณีปรัมปรานั่นเอง วิทยากรกับผู้รวบรวมข้อมูลจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในแง่ที่ว่า ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้ และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับ ผู้รับในฐานะที่เป็นนักคติชนวิทยาควรจะคำนึงว่าการ ออกปฏิบัติงานสนามนั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน หากเป็นไปได้ ผู้ให้กับผู้รับควรจะสร้างความ สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก่อนที่แต่ละฝ่ายจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดประเพณีปรัมปรา นั้น และ เมื่อการถ่ายทอดเสร็จสิ้นไปแล้ว ก็ไม่ใช่จะตัดความสัมพันธ์นั้นไปเลย การติดต่อกับวิทยากรอยู่ เป็นประจำจะทำให้วิทยากรจำได้ว่าเคยถ่ายทอดเรื่องราวอะไรให้ และอาจจะมีเรื่องอื่น ๆ ที่วิทยากร หลงลืมไป หรือนึกไม่ออกในขณะที่กำลังถ่ายทอด

ถึงแม้ว่าการติดต่อพบปะกันหลาย ๆ ครั้งจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีก็ตาม แต่ก็ เป็นไปได้เหมือนกันว่า การพบปะกันเพียงครั้งเดียวก็สามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการศึกษา ค้นคว้าได้ เพราะวิทยากรที่เป็นผู้สูงอายุมักจะพอใจที่มีคนสนใจเรื่องราวเก่าแก่ของเขาที่เขา รู้สึก ว่ามีคุณค่า และเต็มใจที่จะถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านั้นอย่างเต็มกำลังความสามารถ ทำให้การบันทึกข้อมูล เป็นไปอย่างได้ผลสมตามความมุ่งหมาย

วิทยากรและกลุ่ม

คนทุกคนจะรู้เรื่องราวของคติชน และเคยได้สัมผัสกับข้อมูลคติชนมาแล้วไม่มากนักน้อย แต่ไม่ใช่ว่าทุกคนจะสามารถเป็นวิทยากรที่ถ่ายทอดเรื่องราวได้อย่างดีได้หมด ผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องพิจารณาว่าควรเลือกคนกลุ่มใดเป็นวิทยากร หรือต้องรู้ว่าจะเสาะหาคนที่มีความสามารถในการถ่ายทอด หรือมีความคุ้นเคยกับข้อมูลคติชนประเภทที่ต้องการได้ที่ไหน

คาร์ล ลินดาห์ล (Carl Lindahl) เจ. แซนฟอร์ด ไรคูน (J. Sanford Rikoon) และ อีเลน เจ. ลอว์เลส (Elaine J. Lawless) ได้ร่วมมือกันจัดทำเอกสารประกอบการเรียนคือ A Basic Guide to Fieldwork for Beginning Folklore Students และกล่าวถึงเรื่องวิทยากรและกลุ่มไว้ โดยให้คำแนะนำดังนี้¹⁰

1. พยายามเลือกวิทยากรที่เราารู้สึกว่าเป็นกันเองกับเขาและเขาเป็นกันเองกับเรา ให้คำนึงอยู่ตลอดเวลาว่าโครงการของเราจะมีคุณค่าเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับว่า เราสามารถที่จะทำให้วิทยากรเต็มใจและพร้อมที่จะถ่ายทอดข้อมูลได้หรือไม่ ถ้าเรารู้สึกว่าการสัมภาษณ์คนที่อายุมากกว่าเรามากหรือน้อยกว่าเรามากจะทำให้เราเกิดความไม่สบายใจ หรือไม่ต้องการพูดคุยกับผู้ที่ภูมิหลังต่างจากเรามากเพราะเกรงว่าจะสื่อสารกันลำบาก เราก็สามารถเลือกกลุ่มใหม่ได้ แต่ทั้งนี้เราจะต้องประเมินตัวเองตามความเป็นจริงด้วยว่า เราสามารถเข้ากับคนอื่น ๆ ได้หรือไม่และได้มากน้อยเพียงใดด้วย

2. ควรระลึกอยู่ตลอดเวลาว่าการปฏิบัติงานสนามไม่ใช่การรายงานในด้านวิชาการอย่างเดียว แต่เป็นการฝึกตนเองให้มีมนุษยสัมพันธ์ด้วย เราจะต้องนับถือวิทยากรและปฏิบัติต่อวิทยากรอย่างดี อย่าดูถูกดูหมิ่นวิทยากรว่าด้อยความรู้ หรือถ่ายทอดข้อมูลมาทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักข้อมูลนั้นอย่างแท้จริง เราจะต้องเคารพในถ้อยคำของวิทยากร เช่น การเก็บเพลงพื้นบ้าน สักเพลงหนึ่ง หรือสักแบบหนึ่ง จะต้องถ่ายทอดคำร้องเพลงนั้นออกมา อย่าเขียนใหม่โดยขัดเกลากล้อยคำให้ดีขึ้น แล้วทึกทักว่าวิทยากรไม่รู้จักเพลงชนิดนั้น

จุดมุ่งหมายประเภทหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลคติชน ก็คือ ต้องการให้ผู้รวบรวมข้อมูลได้มีโอกาสทำความคุ้นเคยกับบุคคลอื่น ๆ เพื่อที่จะได้ตระหนักว่า บุคคลอื่น ๆ นั้น แตกต่างกับเราในเรื่องของประเพณี วัฒนธรรม และอารยธรรมเท่านั้น แต่ทุกคนจะมีค่าของความเป็นคนเท่ากัน ซึ่งนักคติชนวิทยาที่ดีจะต้องรวบรวมข้อมูลได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ และต้องมีความเข้าใจ

กับความเคารพนับถือในตัวบุคคลอื่น ๆ และกลุ่มอื่น ๆ ด้วย ซึ่งแม้แต่การเก็บข้อมูลจากสมาชิกในครอบครัวเดียวกันก็ต้องยึดหลักเดียวกัน

3. ควรตระหนักว่า ถึงแม้ว่าเราจะสามารถเก็บข้อมูลคติชนจากใครก็ได้ก็ตาม แต่การศึกษา กลุ่มชนหรือปัจเจกบุคคลที่มีภูมิหลังแตกต่างจากเรามากนั้นก็เป็นเรื่องสำคัญอยู่ไม่น้อย หรือถ้าหากเรารู้จักภูมิหลังและวัฒนธรรมของเขาน้อยเกินไป เราก็อาจจะวิเคราะห์หรือตีความข้อมูลออกมาผิดพลาดได้ ดังนั้นในการศึกษากลุ่มชนที่เราไม่คุ้นเคย จึงควรที่จะศึกษาภูมิหลังของเขาอย่างละเอียดถี่ถ้วนก่อนที่จะทำการรวบรวมข้อมูล การเตรียมตัวให้พร้อมก่อนที่จะปฏิบัติงานจะทำให้เราสามารถค้นพบสิ่งที่เป็น “คติชนที่แท้จริง” ในภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกลุ่มที่เราเข้าไปศึกษา

4. เราสามารถที่จะรวบรวม “ข้อมูลจากอดีต” หรือ “คติชนในอดีต” ได้ เช่น “ชีวิตชาวประมงของคุณปู่” แต่เราต้องตระหนักอยู่อย่างหนึ่งว่า เราจะไม่สามารถมองเห็นคติชนในภาวะแวดล้อมดังที่นักคติชนวิทยาปฏิบัติกันอยู่ ดังนั้นในการรวบรวมข้อมูลจากอดีตจึงควรยึดมั่นอยู่กับตัววิทยากรและการค้นคว้าในห้องสมุด จึงจะวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างดีและถูกต้อง แต่ก็ไม่จำเป็นว่าเราจะต้องหันกลับไปสู่อุอดีตเสมอไป เพราะข้อมูลคติชนในปัจจุบันที่เราได้พบเห็นและ “มีชีวิต” อยู่ นั้นเป็นสิ่งที่เสาะหาได้ง่ายกว่า ทั้งเรายังสามารถยึดถือในสิ่งที่เรามองเห็นได้ นอกจากนี้ การศึกษาสิ่งที่เรามองเห็นและรับรู้จะง่ายกว่าการศึกษาสิ่งที่มีคนเล่าให้ฟังอย่างแน่นอน ควรระลึกอยู่เสมอว่า ถ้าเริ่มปฏิบัติโครงการกับกลุ่มที่เรารู้จัก เราจะมีโอกาสได้ข้อมูลคติชนที่อยู่ในสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด

ลินดาห์ล ไรทูน และลอว์เลส กล่าวว่ากลุ่มต่าง ๆ ที่เราจะศึกษาข้อมูลคติชนได้นั้นมีหลายกลุ่ม เริ่มจากกลุ่มเล็กไปหากกลุ่มใหญ่ ดังนี้

ก. กลุ่มครอบครัวของเราเอง (Your family) ไม่มีกลุ่มชนใดเลยในโลกนี้ที่จะไม่มีเรื่องราวของตนเอง ดังนั้นวิธีที่ดีที่สุดวิธีหนึ่งก็คือ การศึกษาข้อมูลและทำความเข้าใจในความเคลื่อนไหวของข้อมูลคติชนภายในกลุ่มที่เราใช้ชีวิตอยู่ตั้งแต่เกิดมาเลยก็เลย ถ้าเรารวบรวมข้อมูลจากคนในครอบครัวของเราเอง เราจะได้ความรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งจะเป็นประโยชน์มาก และความรู้นี้จะช่วยให้เราตีความข้อมูลได้อย่างถูกต้อง สามารถใช้ประสบการณ์โดยตรงมาสร้างภาวะแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และทราบบทบาทหน้าที่ของข้อมูลนั้นได้

ข้อมูลคติชนบางประเภทจะเป็นข้อมูลเฉพาะด้าน เช่น เหตุการณ์ในตอนสงครามที่ ปู่ ตา พ่อ หรือพี่ชายของเราได้ประสบมา ตำนานของสถานที่ที่ครอบครัวของเราเคยอาศัยอยู่หรือที่โยกย้ายมา เป็นต้น ซึ่งการศึกษาแบบนี้จะทำให้เราได้เรียนรู้ถึงการถ่ายทอดของข้อมูลด้วย เช่น การศึกษา

เรื่องเล่าของคนรุ่นปู่ กับเรื่องเล่าเรื่องเดียวกันของคนรุ่นหลาน การรวบรวมเรื่องราวของคนแต่ละรุ่นมาเปรียบเทียบกันจะทำให้เราทราบว่า เรื่องใดมีคนจดจำได้มากที่สุด เรื่องใดเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อคนในครอบครัวทุกคน เรื่องที่คนรุ่นเก่าทำได้แต่คนรุ่นใหม่จำไม่ได้หรือไม่รู้จัก คือ เรื่องที่ลดความสำคัญไปตามกาลเวลา

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลคติชนที่เราเคยได้รู้เห็นในตอนที่ยังเป็นเด็ก เมื่อใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัว เช่น การเล่นแข่งขันทายปริศนา การเล่นเกมกระโดดเชือก ดึงเต การเล่นเกมต่าง ๆ ทั้งในที่ร่มและกลางแจ้ง ซึ่งในตอนที่เราเริ่มรวบรวมข้อมูลนี้ หากเรามีญาติพี่น้องที่เป็นเด็กและปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ อยู่ เราจะเก็บข้อมูลจากกลุ่มเด็กเหล่านี้ ซึ่งเรารู้จักเป็นอย่างดีได้ และเก็บได้ในสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติด้วย

ข้อมูลคติชนที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ การฉลองในเทศกาลหรือวันงานต่าง ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสำคัญทางศาสนา งานวันเกิด งานแต่งงาน งานศพ การดำเนินชีวิตของคนในครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะ ความเชื่อบางอย่างของคนในครอบครัว ตลอดจนการปฏิบัติตัวบางอย่างที่แตกต่างไปจากบุคคลอื่น เป็นต้น

ข. กลุ่มเชื้อชาติ (National or ethnic groups) กลุ่มเชื้อชาติหรือกลุ่มชนชาตินี้คือกลุ่มที่รวมตัวกันได้ด้วยลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม และสามารถพบได้ทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือชนบท เช่น กลุ่มคนจีน คนอินเดีย ที่อยู่ในแถบย่านการค้าบางแห่ง กลุ่มชาวอิสลาม กลุ่มชาวเขา ฯลฯ กลุ่มชนเหล่านี้มักจะแตกต่างจากกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ ๆ ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านภาษา ด้านศาสนา ด้านการแต่งกาย ด้านอาหารการกิน และประเพณีบางอย่าง วิธีการศึกษาอาจจะเป็นการเปรียบเทียบคนในกลุ่มกับคนนอกกลุ่มก็ได้

ค. กลุ่มสังคม (Social group) กลุ่มสังคมนี้อาจเป็นกลุ่มชนเล็ก ๆ ที่มักจะมีเรื่องราวของตนเอง และเราอาจจะเข้าไปร่วมอยู่ในกลุ่มนี้ กลุ่มเหล่านี้ไม่ควรจะเรียกว่ากลุ่มเพื่อนบ้านเพราะผู้คนในกลุ่มมีลักษณะและความเป็นมาหลากหลาย เช่น กลุ่มคนเล่นไพ่ด้วยกัน กลุ่มแม่บ้านที่ช่วยกันทำกิจกรรมบางอย่าง กลุ่มผู้บำเพ็ญประโยชน์ ฯลฯ ซึ่งในการศึกษาข้อมูลคติชนของคนเหล่านี้ เราควรระวังคำนี้ถึงข้อเท็จจริงที่ว่า สำหรับสังคมเมืองหรือในชุมชนใหญ่ ๆ นั้น คนในกลุ่มสังคมจะมาจากที่ต่าง ๆ กันและมีภูมิหลังแตกต่างกันมาก ดังนั้นระเบียบประเพณีของพวกเขา ก็จะแตกต่างกันไปอย่างหลากหลายเช่นเดียวกัน ซึ่งเราสามารถนำระเบียบประเพณีเหล่านี้มาเปรียบเทียบกันให้เห็นความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันได้ และเมื่อเราเข้าไปทำความเข้าใจกับกลุ่มสังคมนี้นี้ ก็

ควรพยายามค้นคว้าระเบียบประเพณีทั้งในแง่ความกว้างและความลึก เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

ง. กลุ่มอาชีพ (Occupational group) กลุ่มอาชีพนี้เกิดจากการที่คนมาทำงานร่วมกันและทำให้เกิดเป็นกลุ่มขึ้นมา ซึ่งก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นกลุ่มพื้นฐาน แต่กลุ่มเหล่านี้ก็จะมีเรื่องราวของตนเอง เช่น กลุ่มชาวไร่กลุ่มเล็ก ๆ จะมีเรื่องเกี่ยวกับการทำนายสภาพดินฟ้าอากาศ การปลูกพืช และเกี่ยวกับความเชื่อ เกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของเขา กลุ่มคนที่มีอาชีพเสี่ยงอันตรายก็จะมี ความเชื่อในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างเพื่อความสบายใจ หรือความเชื่อในข้อห้าม และการละเมิดข้อห้ามนั้น ๆ เช่น กลุ่มชาวประมงก็จะมี ความเชื่อในเรื่องเม่ย่านางเรือ การออกเรือ การจับปลา หรือการพยากรณ์ดินฟ้าอากาศก่อนที่จะออกไปประกอบอาชีพ ความเชื่อในปรากฏการณ์บางอย่างเช่น ฟ้าแดงจะมีพายุ หรือฟ้าแดงปลาจะชุม ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีแตกต่างกันไป

จ. กลุ่มรอง (Secondary group) ตามปกติแล้วในการศึกษาวิชาจิตวิทยา ผู้ศึกษาจะเข้าใจว่าข้อมูลจิตวิทยานั้นมีอยู่มากมายในกลุ่มเบื้องต้น (Primary group) ซึ่งตรงข้ามกับกลุ่มรอง หรือเหมือนกับที่คนไทยเราใช้ว่าข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมินั้นเอง แต่เราควรยอมรับความจริงประการหนึ่งที่ว่า กลุ่มที่มีเรื่องราวหรือข้อมูลของคนนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นกลุ่มพื้นฐานก็ได้ มีกลุ่มชนมากมายหลายกลุ่มที่เราไม่อาจจะกำหนดได้ว่า เป็นกลุ่มเบื้องต้นหรือกลุ่มรองอย่างแน่นอน แต่ผู้คนในกลุ่มนั้นก็ยังมีเรื่องราวและประเพณีมากมาย

กลุ่มที่เราพิจารณาได้ว่าเป็นกลุ่มรองก็คือ กลุ่มทหารในกองทัพ กลุ่มนักกีฬาที่ถูกเก็บตัวในระหว่างการฝึก เพราะคนเหล่านี้มีระเบียบแบบแผนที่เป็นทางการ และมีความรู้ความชำนาญในสาขาใดสาขาหนึ่งเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีข้อบังคับที่เข้มงวดของสังคมควบคุมอยู่อีกด้วย อย่างไรก็ตาม สมาชิกในกลุ่มเหล่านี้ก็ยังสามารถสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นที่ใกล้ชิดในระหว่างพวกเขาเองขึ้นมาได้ และเมื่อความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นที่ใดก็ตาม ข้อมูลจิตวิทยาที่จะเกิดตามมา เพราะเขาเหล่านี้จะมีเรื่องเล่าเรื่องพูดคุยกันที่เป็นข้อมูลจิตวิทยาได้ เช่น “การเล่าตำนานเรื่องมนุษย์ต่างดาวในกองทัพ” หรือ “การเล่ามุขตลกในห้องเก็บข้าวของส่วนตัว” เป็นต้น

ฉ. กลุ่มที่ไม่มีตัวตน (Invisible group) คือเรื่องราวที่เป็นข้อมูลจิตวิทยาที่เราไม่ทราบที่มา เช่น ภาพวาดหรือข้อเขียนบนกำแพง ทางเท้า ผงในห้องน้ำ ฯลฯ มุขตลกที่ถ่ายเอกสารแจกกันอ่านในสำนักงาน จดหมายลูกโซ่ สมุดเขียนกลอนหรือคำอวยพร คำว่าไม่ทราบที่มาก็คือเราไม่ทราบว่าบุคคลที่นำเรื่องราวเหล่านี้มาเป็นใคร นอกจากนี้ก็ยังมีข้อมูลด้านวัฒนธรรมวัตถุ เช่น โรงนา ทุ่งข้าว ฯลฯ ซึ่งในการศึกษานั้น เราศึกษาตัววัตถุหรือสิ่งก่อสร้างโดยไม่ทราบว่าใครเป็นผู้สร้าง แต่เราก็

สามารถรวบรวมข้อมูลโดยเน้นที่วัตถุมากกว่าจะเน้นที่ตัวบุคคล เช่น การรวบรวมข้อความที่เขียนไว้ที่ผนังห้องน้ำในตึกต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย แล้วนำมาเปรียบเทียบกันก็ได้

ประเภทของข้อมูล

ข้อมูลคติชนมีอยู่มากมายหลายประเภทที่เราสามารถเก็บรวบรวมมาศึกษาได้ แต่ในขณะเดียวกันเราจะต้องตระหนักว่า คติชนวิทยาเป็นสาขาวิชาที่มีเนื้อหากว้างและหลากหลายมาก ข้อมูลแต่ละเรื่องน่าสนใจศึกษาทั้งสิ้น เราอาจจะสนใจในเรื่องจำขันธ์หรือมุขตลก ดนตรี การเล่นเกม การทอดผ้า ยกกลางบ้าน เรื่องผี การประกอบอาหาร ฯลฯ แต่เรื่องที่เราควรเลือกควรจะเป็นเรื่องที่กระทบใจเรามากที่สุด เราสนใจมากที่สุด

ผู้ที่คิดว่าคติชนคือสิ่งที่ประกอบด้วยประเพณีแปลก ๆ หรือพฤติกรรมแบบแปลกประหลาดของคนสมัยโบราณนั้น ควรเข้าใจว่าตามความเป็นจริงแล้ว คติชนไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่กับสิ่งเหล่านี้เลย แต่เราจะสามารถพบเห็นข้อมูลคติชนได้ในชีวิตประจำวันของเรานั้นเอง เช่น เวลาที่เราเล่าเรื่องจำขันธ์สักเรื่องหนึ่งให้เพื่อน ๆ ฟัง หรือทนายปริศนาสักบทหนึ่ง หรือช่วยมารดา ญาติพี่น้อง คองผักผลไม้ หรือเล่าเรื่องมนุษย์ต่างดาว เรื่องผี ให้คนอื่นฟัง แสดงว่าเราได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และถ่ายทอดข้อมูลคติชนแล้ว

ข้อมูลคติชนที่จะนำมาศึกษาได้ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. เรื่องเล่า เช่น มุขตลก นิทานแบบต่าง ๆ ตำนาน
2. คติชนแบบที่ใช้ถ้อยคำ เช่น สุภาษิต ปริศนา คำพังเพย คำกล่าว
3. เพลง เช่น ลำตัด หมอลำ เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้าน
4. เครื่องดนตรี เช่น แคน ซึง สะล้อ
5. การฟ้อนรำแบบพื้นบ้าน
6. การแสดงพื้นบ้าน
7. การเล่นเกม
8. วัฒนธรรมวัตถุ เช่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม อาหาร
9. ความเชื่อ การรักษาโรค เวทมนตร์คาถา ไสยศาสตร์
10. ประเพณีต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เรื่องเกี่ยวกับวงจรของชีวิต

ฯลฯ

การเลือกเรื่อง

ในการเลือกเรื่องที่จะศึกษาและรวบรวมข้อมูลนั้น มีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงอยู่สองประการ ประการแรกก็คือ การเก็บข้อมูลนั้นคือการเก็บจากตัวบุคคลโดยไม่ยึดหนังสือที่ตีพิมพ์อยู่แล้วเป็นหลัก ข้อมูลแบบที่เรียกว่าปฐมภูมิจะต้องมาจากสถานการณ์งานสนาม ไม่ใช่จากหนังสือในห้องสมุด ดังนั้นผู้รวบรวมข้อมูลจึงควรเลือกศึกษาเรื่องให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของตนเองด้วย เช่น ต้องการศึกษาคำเชื่อของชาวประมง แต่ในขณะที่ศึกษานั้น เราไม่ได้อยู่แถบชายทะเลและไม่สามารถที่จะหาวิทยากรจากครอบครัวชาวประมงได้เลย ถ้าเป็นเช่นนี้ก็ควรจะเปลี่ยนเรื่อง

ประการที่สองก็คือ ให้คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อรวบรวมข้อมูลมาได้แล้วจะต้องนำข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์ ด้วยเหตุนี้จึงต้องเลือกเรื่องที่สามารถวิเคราะห์ได้ และไม่รวบรวมข้อมูลที่กว้างจนเกินไป การรวบรวมข้อมูลอย่างกว้างๆ นั้นเป็นวิธีการรวบรวมที่ง่าย แต่วิเคราะห์ได้ยาก ตัวอย่างเช่น เราอาจกำหนดความเชื่อขึ้นมาสักสองสามประเภทแล้วใช้วิธีเดินทางเพื่อนักศึกษาในมหาวิทยาลัยหรือผู้ที่สัญจรไปมาว่า พวกเขามีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับความเชื่อแบบนี้ เมื่อเราได้ข้อมูลมาแล้วเราจะวิเคราะห์ห่ออะไรไม่ได้เลย เพราะเราไม่ได้ศึกษาข้อมูลความเชื่อในภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติของมัน และไม่ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ของข้อมูลในชีวิตของวิทยากรของเราด้วย นอกจากนี้แล้วเรายังไม่ทราบว่าวิทยากรได้ปฏิบัติความเชื่อเหล่านั้นหรือไม่ เรามีเพียงรายการความเชื่ออยู่ในมือและไม่สามารถเรียนรู้อะไรที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานสนามได้เลย

ถ้าหากเราเลือกหัวข้อเรื่องที่ไม่กว้างจนเกินไป และจำกัดจำนวนวิทยากรที่ตั้งใจจะสัมภาษณ์ เราจะรวบรวมข้อมูลงานสนามได้ดีขึ้น หัวข้อเรื่องบางเรื่องกว้างและมีเนื้อหาสาระมากมาย เช่น ความเชื่อพื้นบ้าน เป็นเรื่องที่ครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์อย่างกว้างขวาง และสามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด ความเชื่อเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ ยากกลางบ้าน การเกี่ยวพาราตีและการแต่งงาน ความตาย เวทมนตร์คาถา ไสยศาสตร์ ดินฟ้าอากาศ พืช สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น เราอาจจะเลือกหัวข้อให้แคบลง คือ ตัดสินใจศึกษาความเชื่อเพียงเรื่องเดียว เพื่อที่จะให้การศึกษามีจุดขึ้น น่าสนใจ และนำมาวิเคราะห์ได้ดีกว่า

สมมติว่าเราเลือกหัวข้อเรื่องความเชื่อเรื่องดินฟ้าอากาศ และเริ่มมองหาบุคคลที่จะมาเป็นวิทยากรให้เราแล้ว ก็ให้คิดถึงคำถามต่าง ๆ คิดถึงการเปรียบเทียบ และสมมติฐานที่น่าสนใจที่เราจะนำมาใช้ในการค้นคว้าของเรา ตัวอย่างคำถามก็คือ ผู้คนประเภทใดที่รู้เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ ผู้คนประเภทใดที่น่าจะเชื่อในสัญญาณหรือปรากฏการณ์ของดินฟ้าอากาศ และใช้สิ่ง

เหล่านี้เป็นประโยชน์ในการพยากรณ์ดินฟ้าอากาศได้ เมื่อเราเริ่มตั้งคำถามเหล่านี้ เราจะค้นพบจากการอ่านหนังสือของเราว่ามีนักวิชาการหลายคนเสนอความคิดเห็นในเรื่องความเชื่อว่า มนุษย์เราจะมี ความเชื่อมากที่สุดเมื่อเขารู้สึกว่าเกิดความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต หรือมีบางสิ่งบางอย่างคุกคาม ในความพยายามที่จะดำรงชีวิตอยู่ หรือมนุษย์เราจะเกิดความเชื่อขึ้นมาเมื่อเขามีความมุ่งหมายที่จะ ไปให้ถึงจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เขาไม่อาจไปถึงจุดประสงค์นั้นได้

ในการพิจารณาบุคคลที่จะเป็นวิทยากรให้เรานั้น เราอาจจะต้องคำนึงถึงบทบาทหรือความ จำเป็นในเรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดินฟ้าอากาศด้วย เช่น ชาวนา น่าจะมีความเชื่อเรื่องนี้มากกว่า ชาวเมือง เพราะอาชีพและเศรษฐกิจของชาวนาย่อมขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศมากกว่าชาวเมือง ซึ่งใน ตอนนี้ก็เท่ากับว่าเรามีสมมติฐานแล้ว จากนั้นเราก็เริ่มจำกัดตัวบุคคล และเตรียมทำโครงการต่อไป โดยพยายามให้โครงการของเราเป็นไปในทางที่จะวิเคราะห์ได้และสรุปเรื่องได้ด้วย

หัวข้อเรื่องที่จะศึกษา ควรจำกัดดังนี้

1. การค้นคว้าหัวข้อเฉพาะเพียงเรื่องเดียว เช่น ปริศนา สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ตำนาน ฯลฯ
2. ถ้าเป็นการรวบรวมข้อมูลหลายชนิดจากวิทยากรคนเดียว ก็เป็นไปได้ว่าเราจะได้คติชนหลาย ๆ แบบไว้ด้วยกัน อาจจะศึกษาโดยการเน้นบทบาทหน้าที่ของคติชนในชีวิตของบุคคลนั้นเพียงคนเดียว
3. การศึกษากลุ่มชนกลุ่มเดียว ในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง สามารถรวมคติชนหลาย ๆ ประเภท เข้าไว้ด้วยกันได้

ยุทธวิธีการเข้าสู่งานสนาม

ความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่เราต้องยอมรับก็คือ คนส่วนใหญ่ในสังคม รวมทั้งตัววิทยากรด้วย ไม่ได้ตั้งใจที่จะ “ปฏิบัติ” คติชนให้ผู้อื่นรู้เห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีคนแปลกหน้ามาขอให้เขา ปฏิบัติ ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย ซึ่งผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องนึกถึงเรื่องนี้ให้มาก วิธีการที่จะเข้าถึงตัววิทยากรและบันทึกข้อมูลให้ได้ผลก็คือ การสำรวจเสียก่อนว่าวิทยากรคนไหนบ้างที่ควร จะมีข้อมูลของประเพณีปรัมปราที่เราต้องการ จากนั้นก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับ วิทยากรพัฒนาไปในทางที่ดี จนกระทั่งแน่ใจว่าต่างฝ่ายต่างมีความพร้อมในการที่จะเข้าไปมีส่วน ในการถ่ายทอดประเพณีปรัมปราด้วยกัน ผู้รวบรวมข้อมูลต้องคำนึงอยู่เสมอว่า การที่จะไปเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะ เป็นข้อมูลประเภทใดก็ตาม จะต้องมียุทธวิธีการ ไม่ใช่ว่าจู่ ๆ ก็เดินเข้าไปหาวิทยากร โดยมีมือหิ้ว ไมโครโฟนกับเครื่องบันทึกเสียง แล้วแนะนำว่าตนเองเป็นใครมาจากไหน มาเพื่ออะไร และต้องการ อะไรจากวิทยากร เพราะวิทยากรจะไม่เข้าใจว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ จึงไม่ต้องการให้ความร่วมมือ

วิธีการที่ถูกต้องกว่าก็คือ ผู้รวบรวมข้อมูลควรจะสืบถามเกี่ยวกับชุมชนที่ต้องการจะเข้าไปเก็บข้อมูล ว่ามีตัวบุคคลที่มีคุณสมบัติเข้าข่ายที่ต้องการหรือไม่ เช่น นักขับเพลงเก่าแก่ ช่างทอผ้าโบราณ นักเล่นพิณ ฯลฯ การสืบถามนั้นก็ควรใช้คำพูดง่าย ๆ ที่อธิบายลักษณะหรือธรรมชาติของข้อมูลที่เราต้องการโดยไม่ใช้ศัพท์เฉพาะที่เข้าใจยาก อาจใช้วิธีสอบถามบุคคลที่ทำงานด้านปกครองอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่ของทางราชการ เป็นต้น

สิ่งที่สำคัญมากอย่างหนึ่งก็คือ การแนะนำตัวอย่างมิตรและความเป็นมิตร เมื่อผู้รวบรวมข้อมูลได้รับเชิญให้เข้าไปในบ้านของใครสักคนหนึ่งแล้ว จะต้องสำรวมกริยาเวลาให้ดี มีท่าทางสุ่ม ไม่หลุกหลิก ไม่ก้าวร้าว ไม่แสดงว่าตนเองเหนือกว่า ผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องทำตัวให้กลมกลืนกับคนในบ้านมากที่สุด เพื่อสร้างบรรยากาศให้เป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบันทึกข้อมูลในภาวะแวดล้อม ซึ่งการแสดงของคติชนประเภทนี้ควรจะเป็นไปตามแบบแผนประเพณีดั้งเดิม อันจะทำให้ผู้รวบรวมข้อมูลได้ประโยชน์จากการบันทึกข้อมูลมากที่สุด

ผู้รวบรวมข้อมูลควรเข้าใจว่า การบันทึกข้อมูลจะต้องเป็นไปตามธรรมชาติของวิทยาการ ไม่ใช่เป็นไปตามความพอใจของตนเอง ตัวอย่างเช่น ในการบันทึกเพลงพื้นบ้านจากหญิงชราที่เคยเป็นแม่เพลงในอดีต สิ่งที่จะทำไม่ได้เลยคือ การที่ผู้รวบรวมข้อมูลพาเพื่อน ๆ ที่ถือเครื่องดนตรีไปด้วยเข้าไปหาวิทยาการ และบอกให้วิทยาการขับเพลงเข้ากับเครื่องดนตรี หรือขับเพลงตามความต้องการของผู้รวบรวมข้อมูลเอง

โทลเคนเล่าถึงประสบการณ์ในการปฏิบัติงานสนามของเขาว่า เขาจะไปเยี่ยมคนที่เขาคิดว่าพอที่จะเป็นวิทยาการให้เขาได้หลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกันก่อนที่จะนำเครื่องบันทึกเสียงไป ถ้าหากเป็นไปได้ควรมีผู้ที่สนิทสนมกับวิทยาการเป็นผู้แนะนำให้รู้จักกันในการพบปะกันครั้งแรก อีกวิธีหนึ่งคือการเข้าไปสังเกตการณ์ในงานของชุมชน ขณะที่มิใช่ผู้แสดงหรือปฏิบัติคติชนอยู่แล้วเขาก็จะเข้าไปได้ถามและติดต่อขอร้องว่า ต้องการที่จะแวะมาหาผู้ที่สามารถที่จะเป็นวิทยาการเพื่อฟังเพลงหรือฟังนิทาน ซึ่งเท่ากับเป็นการติดต่อกันครั้งแรก ขึ้นต่อไปก็คือการทำให้วิทยาการยอมรับว่า ผู้รวบรวมข้อมูลสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงและการถ่ายทอดประเพณีปรัมปรานี้ ซึ่งบางครั้ง การพบปะกันครั้งเดียวก็เพียงพอ ถ้าหากวิทยาการพอใจและรู้สึกว่าคุณข้อมูลของเขามีค่าต่อผู้รวบรวมข้อมูล

เมื่อวิทยาการยินดีที่จะถ่ายทอดข้อมูลแล้ว ขึ้นต่อไปก็คือการขออนุญาตนำเครื่องบันทึกเสียงหรือกล้องถ่ายรูปมาในการพบปะครั้งต่อไป ซึ่งก็อาจจะมีการกำหนดสถานที่สำหรับถ่ายทอดข้อมูลเตรียมไว้ก็ได้

ในการบันทึกข้อมูลนั้น ผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องมีความคุ้นเคยกับวิทยาการมากพอสมควร และคุ้นเคยกับภาวะแวดล้อม นอกจากนี้ยังต้องปรับตัวให้เข้ากับภาวะแวดล้อมที่จะเกิดตามมาด้วย เช่นการสัมภาษณ์วิทยากรชายในบ้านของเขา ภรรยาของเขาอาจจะออกมาต้อนรับแขก ทำให้ภาวะแวดล้อมเปลี่ยนไป มีการสนทนาที่จะทำให้ข้อมูลที่ได้มาผิดวัตถุประสงค์ไปได้ วิธีแก้ไขก็คือ ผู้รวบรวมข้อมูลชวนเพื่อนผู้หญิงไปด้วย และพยายามดึงภรรยาของวิทยากรเข้าไปในภาวะแวดล้อมอีกภาวะหนึ่ง และอาจจะมีการถ่ายทอดข้อมูลทัศนคติของวิทยากรที่เป็นผู้หญิง เช่น การเย็บปักถักร้อย การทำอาหาร เป็นต้น

การบันทึกข้อมูล

วิธีการบันทึกข้อมูลก็คือ บันทึกเสียงและเหตุการณ์ไว้ทุกขั้นตอน ถึงแม้ว่าเราจะมีวิทยากรหลายคนและแต่ละคนก็ถ่ายทอดข้อมูลประเภทเดียวกันก็ตาม ถ้าข้อมูลยาวและมีจำนวนมาก ควรใช้เครื่องบันทึกเสียง หรือจะใช้กล้องวิดีโอที่บันทึกภาพด้วยก็ได้ ขึ้นอยู่กับประเภทของการแสดง และจุดมุ่งหมายของผู้รวบรวม แต่ถ้าข้อมูลมีจำนวนน้อยและสั้น เราอาจใช้บันทึกรายงานสั้น ๆ ที่ตรงกับความเป็นจริงแทน

การบันทึกต้องระบุชื่อของวิทยากร อายุ (ถ้าไม่แน่ใจให้ประมาณเอา) ที่อยู่ อาชีพ ที่อยู่ อาศัยเดิม และการศึกษา และต้องลงวันที่ที่บันทึกกับวิธีการเก็บข้อมูล เพื่อรายงานว่าวิทยากรเรียนรู้เรื่องข้อมูลที่เขาถ่ายทอดจากใคร ที่ไหน เมื่อไร และด้วยวิธีการอย่างไร หากมีข้อสงสัยในตัวข้อมูลก็สามารถถามวิทยากรได้ นอกจากนี้ยังต้องสังเกตและบันทึกกิริยาท่าทางการแสดงออกทางสีหน้าของวิทยากร ตลอดจนปฏิกิริยาตอบสนองของผู้ชม (ถ้ามี) ให้รวบรวมข้อมูลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

แบบฟอร์มในการบันทึกข้อมูลอาจจะใช้แตกต่างกันไปบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีรายละเอียดที่คล้ายกัน คือมักประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์ครั้งที่เท่าไร
2. หมายเลขแถบบันทึกเสียง
3. สถานที่บันทึก
4. วัน เวลาที่ทำการบันทึก
5. ชื่อวิทยากร
6. ชื่อบุคคลอื่น ๆ ในสถานการณ์นั้น (ถ้ามี)
7. ชื่อผู้รวบรวมข้อมูล

บางทีก็เป็นแบบฟอร์มสั้น ๆ ดังนี้

ชื่อเรื่อง	ที่อยู่ของวิทยากร
วิทยากร : ชื่อ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติส่วนตัว	
ผู้รวบรวมข้อมูล : ชื่อ ที่อยู่	
การบันทึก : วันที่ วิธีการ สถานที่	
ปฏิกริยาโต้ตอบ	

ตัวอย่างการบันทึกข้อมูลเอกสาร

เมื่อเรารวบรวมข้อมูลได้ตามที่ต้องการแล้ว ภารกิจขั้นต่อไปก็คือนำข้อมูลมาเขียนเพื่อเสนอให้กับทางหอเก็บเอกสารด้านคติชนวิทยา (folklore archive) เพื่อเก็บไว้ให้ผู้อื่นได้ใช้ค้นคว้าต่อไป วัตถุประสงค์ของเอกสารนี้ควรเป็นไปตามแบบฟอร์มของหอเก็บเอกสารแต่ละแห่ง แต่ถ้าหากไม่มีแบบฟอร์มเฉพาะ ก็อาจจะใช้รูปแบบดังต่อไปนี้ได้ แต่ควรคำนึงอยู่ตลอดเวลาว่า สิ่งนี้คือ การนำการแสดงของคติชนมาเขียนให้เป็นลายลักษณ์อักษรบนแผ่นกระดาษเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐาน รูปแบบของการบันทึกมีดังนี้

1. มุมขวาด้านบน ใช้สามบรรทัดสำหรับระบุชื่อวิทยากร สถานที่เก็บข้อมูล และวันที่ที่ทำการเก็บข้อมูล หากเรื่องราวนั้นได้มาจากความทรงจำของเราเอง ให้เขียนว่า “ตัวข้าพเจ้าเอง” ตรงชื่อวิทยากร และบันทึกว่าเราได้เรียนรู้เรื่องนี้มาจากที่ไหนและเมื่อไร

2. มุมซ้ายด้านบน ให้เขียนรูปแบบของคติชนที่เก็บมา และหากเป็นไปได้ให้เขียนชื่อของข้อมูลซึ่งจะทำให้ทราบเนื้อหาได้

3. ช่วงระยะสามระยะจากชื่อเรื่อง ตรงขอบด้านซ้าย เขียนว่า “ข้อมูลของวิทยากร” และอธิบายชีวประวัติทั่ว ๆ ไปของวิทยากรพร้อมทั้งรายละเอียด และความเห็นส่วนตัวของผู้รวบรวม ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างวิทยากรกับการบันทึกข้อมูล ได้ชัดเจนขึ้นและเป็นที่น่าสนใจมากขึ้น ถ้าหากผู้รวบรวมข้อมูลเป็นวิทยากรเอง ก็ให้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับตัวเองไว้เช่นเดียวกัน

4. ช่วงระยะสามระยะด้านล่างมา ตรงขอบด้านซ้าย เขียนว่า “ข้อมูลของภาวะแวดล้อม” และอธิบายภาวะแวดล้อมด้านสังคมและวัฒนธรรมของข้อมูลคติชน

สำหรับภาวะแวดล้อมทางสังคมนั้น ให้พรรณนาสถานการณ์แวดล้อมที่เราทำการรวบรวมข้อมูลอยู่ สถานการณ์ที่วิทยากรได้เรียนรู้ข้อมูลตั้งแต่แรก และเน้นในสิ่งที่ผู้คนนำเสนอ เมื่อเกิดการแสดง

ทางด้านคติชนขึ้น สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการแสดง วิธีทางที่ผู้คนเสนอตัวเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงหรือมีอิทธิพลต่อการแสดง และผลกระทบจากการแสดงที่มีต่อพวกเขา ส่วนภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมนั้นให้ระบุเกี่ยวกับวัฒนธรรมของวิทยาการ เพื่อให้คนนอกได้เข้าใจข้อมูลคติชนนั้น

5. ช่วงระยะเวลาสามระยะต่ำลงมา ตรงขอบด้านซ้าย ให้เขียนว่า “รายการ” และนำเสนอข้อมูลคติชนที่เก็บมาได้เลย ต้องระบุด้วยว่าการบันทึกเรื่องราวทำได้อย่างไร และเราเขียนขยายเนื้อความออกไปหรือไม่ เหมือนกับที่ได้มาจากวิทยาการ หรือแตกต่างออกไป

ถ้าเก็บรวบรวมเพลงพื้นบ้าน ให้พยายามบันทึกทั้งคำร้องและดนตรี และเขียนคำร้องไว้อย่างน้อยหนึ่งบท แต่ถ้ารวบรวมคำกล่าว หรือคำเฉพาะกลุ่ม ให้อธิบายความหมายและการใช้คำไว้ด้วย เมื่อต้องการสื่อความหมายให้เขียนเป็นประโยค

6. มุมขวาด้านล่าง ให้ระบุชื่อผู้รวบรวมข้อมูลและอายุ ที่อยู่ปัจจุบัน ที่อยู่ของสถานศึกษา ดังตัวอย่างต่อไปนี้¹²

ประเภท (รูปแบบของคติชน)

ชื่อวิทยาการ

หัวข้อ (ชื่อเรื่องหรือชื่อข้อมูล)

สถานที่ที่เก็บข้อมูล

วันที่ที่เก็บข้อมูล

ข้อมูลของวิทยาการ :

ข้อมูลของภาวะแวดล้อม :

ภาวะแวดล้อมทางสังคม :

ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม :

รายการ :

ชื่อผู้รวบรวมข้อมูลและอายุ

ที่อยู่ของผู้รวบรวมข้อมูล

ที่อยู่ของสถานศึกษา

ฯลฯ

วิลสันให้ตัวอย่างที่เขาเลือกมาจากหอเก็บเอกสารของมหาวิทยาลัยยูทาห์สเตต (Utah State University) และมหาวิทยาลัยบริกแฮมยัง (Brigham Young) ทั้งหมดสามตัวอย่างด้วยกัน ในที่นี้จะยกมาเพียงตัวอย่างที่ 1 และตัวอย่างที่ 2

สำหรับตัวอย่างที่ 1 นี้ วิลสันอธิบายว่า ผู้รวบรวมข้อมูล/วิทยากร ได้บรรยายถึงการปฏิบัติ การล่าสัตว์ที่เขาได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์อย่างละเอียด แต่ไม่ได้พูดถึงผลกระทบที่มีต่อตัวเอง ซึ่ง ในฐานะที่ผู้รวบรวมข้อมูลเป็นวิทยากรเองนั้น เขาสามารถที่จะบอกเราได้หลายอย่าง เช่น เขามี ความรู้สึกต่อการล่าสัตว์ทั่ว ๆ ไปอย่างไรบ้าง เขากับเพื่อน ๆ ที่ไปด้วยกันมีทัศนคติร่วมกันหรือไม่ ว่ากีฬาแบบนี้เป็นกีฬาของลูกผู้ชาย พวกเขาอื่น ๆ ยั่วยุคนที่ต้องยิงหูดล่าสัตว์ว่าอย่างไร คนอื่น ๆ ที่ไปล่าสัตว์ด้วยกันยิงหูดล่าสัตว์ของตนเองหรือไม่ ถ้าหากล่าควางไม่ได้ พวกเขาตอบสนองต่อ ประเพณีอย่างไร ตัววิทยากร ซึ่งเป็นผู้สังเกตการณ์ ได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษต่างจากคนอื่น ๆ หรือไม่ ตัววิทยากรได้ยิงหุมหรือเสื้อของเขาเองหรือไม่ การทำเช่นนี้ทำให้เขารู้สึกอย่างไร เขา สวมหูดล่าสัตว์ที่เป็นรอยถูกยิงในเวลาต่อมาหรือไม่ เมื่อไรและที่ไหน ถ้าทำเช่นนี้แล้วเขารู้สึก อย่างไร เขาไปล่าสัตว์อีกหรือไม่¹³

(ตัวอย่างที่ 1)

ประเพณีล่าสัตว์
“การยิงหูดล่าสัตว์”

ข้าพเจ้า
สเปนิช ฟอร์ด, ยูทาห์
ตุลาคม 1979

ข้อมูลของวิทยากร :

วอลเตอร์ เอ็ม. โจนส์ (Walter M. Jones) เกิดที่ริชแลนด์, วอชิงตัน เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 1960 บิดาของเขาเป็น ทหารและย้ายที่ทำงานบ่อย ภูมิลำเนาของวอลเตอร์เบื้องต้นคือเป็นคนแถบตะวันตก ครอบครัวของเขาสืบเชื้อสาย มาจากชาวยุโรปตอนเหนือ เขาเป็นสมาชิกของ LDS (โบสถ์มอร์มอน) วอลเตอร์สมรสแล้ว และเป็นนักศึกษาชั้น ปีที่สามของมหาวิทยาลัยบริกแฮมยัง

ข้อมูลของภาวะแวดล้อม :

(ตัวอย่างที่ 1 ต่อ)

วอลเตอร์กลับเข้าเรียนที่ BYU ใน ค.ศ. 1978 และ 1979 ก่อนที่จะเข้าไปอยู่ในกองทัพ เขาอาศัยอยู่กับครอบครัวในสเปนิช พอร์ค, ยูทาห์ และใกล้ชิดกับครอบครัวมาก ในช่วงเดือนตุลาคมในมรัฐยูทาห์จะมีประเพณีการล่ากวาง ครอบครัวของเขาในสเปนิช พอร์ค เข้าร่วมในการล่ากวางเช่นเดียวกับคนส่วนใหญ่ในรัฐ ด้วยความกระตือรือร้นอย่างมาก ครอบครัวเชิญให้วอลเตอร์เข้าร่วมในประเพณีด้วยและเขาก็ตกลง เขาไม่เคยล่ากวางมาก่อนและไม่ทราบว่าบรรยากาศในการล่านั้นเร่าร้อนและจริงจังมาก ดังนั้นตัวเขากับคนอื่น ๆ อีกสองสามคนจึงไม่ได้ยิงกวาง และถูกลงโทษตามที่กล่าวบรรยายไว้ข้างล่าง สมาชิกกลุ่มล่ากวางเป็นกลุ่มที่แข็งแกร่ง เขาจริงจังและภูมิใจในความเป็นชายของตนมาก ผู้ที่ล่ากวางไม่ได้จะถูกมองว่าไม่ใช่ผู้ชาย และผู้ที่ไม่ล่าจะเสียศักดิ์ศรีเนื่องจากถูกลงโทษ หลักฐานของการเสียศักดิ์ศรีคือ สวมชุดล่าสัตว์นี้ทั้งปีเพื่อกระตุ้นให้ผู้ล่ากวางทำผลงานให้ดีขึ้นในปีต่อไป

รายการ :

เมื่อการล่ากวางเสร็จสิ้นลงแล้ว ถ้าใครสักคนหนึ่งไม่ได้ล่ากวาง เขาจะต้องถอดหมวกหรือเสื้อโค้ดออกวางบนพื้นดิน แล้วเขาก็จะถูกสั่งให้ขึงหมวกหรือเสื้อ ก่อนจะสวมเข้าไปใหม่ เมื่อไรที่เขาสวมหมวกหรือเสื้อนี้ ทุกคนก็จะทราบว่าเขาล่ากวางไม่ได้ และมีทางเดียวที่จะได้สิทธิสวมหมวกหรือเสื้อดี ๆ ก็คือยิงกวางให้ได้ในการล่าครั้งต่อไป

วอลเตอร์ เอ็ม. โจนส์

373 N. 400 W.

Provo, Utah

Brigham Young University

วิลสันได้ให้ตัวอย่างที่ 2 โดยกล่าวว่าผู้รวบรวมข้อมูลได้บันทึกทั้งความเชื่อ (ความเชื่อโซคลาง) และเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อจากปากคำของวิทยากร เรื่องราวนี้เคยมีผลต่อพฤติกรรมของเธอ แต่นอกเหนือไปจากเรื่องเหล่านี้แล้ว เราไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับตัววิทยากรมากนัก และไม่ทราบว่าความเชื่อมีบทบาทต่อชีวิตเธออย่างไร มีบทบาทต่อสังคมของเธออย่างไร แต่สำหรับ

คนที่เคยเห็นเคยใช้เฉพาะเครื่องอบผ้าที่ใช้ไฟฟ้าหรือก๊าซแล้ว ผู้รวบรวมข้อมูลควรจะอธิบายเรื่อง
“อย่าทิ้งผ้าไว้บนราว” ให้เข้าใจ ¹⁴

(ตัวอย่างที่ 2)

ความเชื่อ

คริส โซเรนสัน (Chris Sorenson)

“ผ้าอ้อมบนราว”

Logan, Utah

5 กุมภาพันธ์ 1983

ข้อมูลของวิทยากร :

คริส โซเรนสัน อายุ 51 เกิด (1932) และเติบโตในรัฐดีเวลต์ เป็นสมาชิกที่คล่องและแข็งขันของโบสถ์มอร์มอน
เธอมีบุตรสองคนและหลานสี่คน ปัจจุบันเป็นเจ้าของและผู้จัดการร้านเสื้อผ้าแห่งหนึ่ง เธอมีหัวใจเป็นทองและ
จะให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ครอบครัว ถ้าสิ่งนั้นทำให้พวกเขาเป็นสุข

ข้อมูลของภาวะแวดล้อม :

คริสบอกว่าเธอได้ยินเรื่องนี้มานานแล้ว เมื่อเธออายุราวเจ็ดขวบ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ฝังใจเธออย่างมาก เธอพูดว่าเธอ
ทราบว่าจะเหตุการณ์จะไม่เกิดขึ้นจริง แต่ก็ใช้เวลานานมากที่จะลืม ต่อไปนี่คือคำพูดของเธอ วิธีบันทึกใช้การจดตาม
“ตอนที่ฉันยังเด็กอยู่ มีหลายคนบอกฉันว่าถ้าใครทิ้งเสื้อผ้าไว้บนราวตลอดวันสุดดึกก่อนขึ้นปีใหม่ จะมีคน
ในครอบครัวตายในช่วงปีนั้น มีอยู่ปีหนึ่งที่ฉันคุยกับเพื่อนสองสามคน คนหนึ่งพูดว่า “ฉันไม่เชื่อหรอก จะ
ต้องพิสูจน์ด้วยการทิ้งเสื้อผ้าตัวเองไว้” ในตอนนั้นพวกเรามากจะทิ้งเสื้อผ้าไว้บนราวสักสองสามวันให้มันแห้ง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าหนาว ยังไงก็ตาม เด็กผู้หญิงคนนี้ก็ทิ้งเสื้อผ้าไว้บนราวตลอดปีใหม่ อีกไม่กี่เดือนต่อมา
พี่ชายของเธอก็ตาย นี่แหละที่ทำให้ฉันฝังใจมากเลย พอถึงวันสุดดึกก่อนวันขึ้นปีใหม่ฉันก็เที่ยวโทร.หาญาติทุกคน
เตือนไม่ให้ทิ้งผ้าไว้บนราว ทำอย่างนี้อยู่ตั้งหลายปี”

รายการ :

ถ้าท่านทิ้งเสื้อผ้าไว้บนราวในวันสุดดึกก่อนวันขึ้นปีใหม่ จะมีคนในครอบครัวตายในปีถัดมา

(ตัวอย่างที่ 2 ต่อ)

แมรี โซเรนสัน (Mary Sorenson)

234 Maple

Logan, Utah

Utah State University

เนื่องจากนักคติชนวิทยาปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับทฤษฎีภาวะแวดล้อมนิยม (contextualism) จึงมีการเสนอความคิดในการวิเคราะห์ให้มากมาย ตัวอย่างเช่น ริชาร์ด บาวแมน กล่าวว่าเราต้องมองข้อมูลคติชนอย่างมีภาวะแวดล้อม โดยให้องค์ประกอบของภาวะแวดล้อมไว้ 3 ประการคือ

1. องค์ประกอบทางปัจเจกบุคคล
2. องค์ประกอบทางสังคม
3. องค์ประกอบทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบเหล่านี้จะกำหนดรูปร่างและความหมายให้คติชนและทำให้คติชนคงอยู่ได้ และถ้าจะออกเก็บข้อมูลตามวิธีการของการปฏิบัติงานสนาม จะสามารถเข้าสู่การศึกษาภาวะแวดล้อมได้ดังนี้

1. ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม (cultural context)

- ก. ภาวะแวดล้อมทางความหมาย (context of meaning) คือการตอบคำถามว่าคติชนหมายถึงอะไร
- ข. ภาวะแวดล้อมทางสถาบัน (institutional context) คือคติชนเข้าไปสอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมตรงส่วนไหน
- ค. ภาวะแวดล้อมทางระบบการสื่อความหมาย (context of communicative system) คือ คติชนที่เราศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคติชนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างไร

2. ภาวะแวดล้อมทางสังคม (social context) ประกอบด้วย

- ก. พื้นฐานทางสังคม (social base) คือ คติชนเรื่องนี้เป็นของชุมชนไหน
- ข. ภาวะแวดล้อมทางปัจเจกบุคคล (individual context) คือคติชนเข้าไปสอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตของบุคคลได้อย่างไร

ก. ภาวะแวดล้อมทางสถานการณ์ (context of situation) คือคติชนเรื่องนี้นำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรในสถานการณ์ของสังคม

บาวแมนเสนอความคิดนี้ไว้ในบทความเรื่อง “The Field Study of Folklore in Context” ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ในวารสารหลายฉบับ บทความที่ผู้เขียนนำมาแปล เรียบเรียง และตัดข้อความบางส่วนที่ไม่จำเป็นออกไป ตีพิมพ์ใน Handbook of American Folklore ซึ่งมีริชาร์ด เอ็ม. คอรัสัน เป็นบรรณาธิการ บทความอยู่ในส่วนที่ 3 เรื่อง “ระเบียบวิธีวิจัย” ดังนี้¹⁵

การศึกษางานสนามของคติชนในภาวะแวดล้อม

นักวิชาการทั้งหลายได้ทำให้คติชนเป็นรูปธรรม มีตัวตน มองเห็นได้มาเป็นเวลานานหลายศตวรรษแล้ว และยังนำตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของคติชนที่ยืนยงอยู่มาตลอดเวลายันยาวนานนี้ นอกจากนี้คติชนยังเดินทางไปทั่วโลก ฝังรกรากอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ มากมาย หรือไปรวมอยู่ในหนังสือและหอเก็บเอกสาร ซึ่งถ้ามองจากแง่นี้แล้ว คติชนน่าจะมีชีวิตของมันเอง และขึ้นอยู่กับกระบวนการที่เป็นเหนืออินทรีย์และไม่ใช้ลักษณะของมนุษย์ กับกฎข้อบังคับเท่านั้นเอง ผู้คนจะมองว่าคติชนมีลักษณะเป็นนามธรรมที่อยู่ในความทรงจำ หรือการบันทึกเพลงเมื่อขับร้อง บันทึกนิทานเมื่อมีการเล่า บันทึกคำสาปแช่งเมื่อมีการสาปแช่ง รูปแบบที่เป็นการแสดงออกและเป็นสัญลักษณ์ที่เราเรียกว่าคติชนนั้น แรกที่สุดคงอยู่ในการกระทำของผู้คนทั่วไป และฝังลึกลงไปในชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนเหล่านั้น ดันฉบับต่าง ๆ ที่เราเคยเห็นและสัมผัสว่าเป็นวัตถุคิของคติชนนั้นเป็นการบันทึกพฤติกรรมระดับลึกของมนุษย์เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง ถ้าหากเราต้องการที่จะเข้าใจว่าคติชนคืออะไร เราจะต้องพิจารณาเหนือแนวความคิดที่ว่าคติชนเป็นสิ่งเหนืออินทรีย์ และมองในแง่ภาวะแวดล้อม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านปัจเจกบุคคล ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ซึ่งจะกำหนดรูปร่างลักษณะ ความหมายและการคงอยู่ของคติชน การกำหนดทิศทางใหม่นี้ทำให้เราต้องขยายขอบเขตของการปฏิบัติงานสนามของเรา การพิจารณาคติชนในภาวะแวดล้อมทำให้โครงการปฏิบัติงานสนามด้านคติชนวิทยาขยายตัวมากขึ้น และซับซ้อนกว่าแนวทางการรวบรวมข้อมูลที่เคยกระทำกันมา คือการรวบรวมข้อมูลโบราณที่อยู่ผิวยุคสมัย ซึ่งมักจะผ่านเข้ามาในงานสนาม

ในการปฏิบัติงานสนามที่ถึงแม้ว่าจะสำคัญและมีความหมายมากก็ตาม เราก็ไม่จำเป็นต้องอ้างหลักฐานหรือเอกสารเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมหรือวัฒนธรรมทั้งหมด สิ่งที่จะกล่าวต่อไปนี้คือการพยายามเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับคติชนในภาวะแวดล้อมอย่างมีเหตุผลและเข้าใจได้ และมี

ขอบเขตกว้างพอที่จะกำหนดให้เป็นระบบของโครงการเฉพาะด้านและมีการเน้นอย่างใกล้ชิด สิ่งที่ยังคงมีความสำคัญอยู่คือ แนวความคิดเบื้องต้นของคตินิยมในฐานะที่ตั้งอยู่ในสายใยของความสัมพันธ์ภายใน ซึ่งเป็นกรอบแห่งการอ้างอิงที่จะมีความสัมพันธ์เฉพาะด้านและแบบแผนเฉพาะตามมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ศึกษาค้นคว้าและแหล่งทรัพยากรด้วย

ข้าพเจ้าจะเน้นในลักษณะต่าง ๆ ของภาวะแวดล้อมที่เข้าไปในงานสนามได้ง่ายและรวดเร็ว แรกที่สุดจะเน้นในคตินิยมที่ใช้ถ้อยคำก่อน เราจะแบ่งความสัมพันธ์กว้าง ๆ ของภาวะแวดล้อมออกเป็น ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม (*cultural context*) ซึ่งเกี่ยวกับระบบของความหมายและความสัมพันธ์ภายในที่เป็นสัญลักษณ์ และ ภาวะแวดล้อมทางสังคม (*social context*) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพิจารณาโครงสร้างทางสังคม และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ภาวะแวดล้อมทางความหมาย

ลักษณะที่เป็นพื้นฐานมากที่สุดของภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม ถ้ามองในแง่ของคตินิยมแล้วน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ปัญหาในการทำความเข้าใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เราจะต้องรู้ข้อมูลข่าวสารอะไรที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและชุมชน เพื่อที่จะได้เข้าใจเนื้อหา ความหมาย และ “จุดประสงค์” ของข้อมูลคตินิยมสักชิ้นหนึ่ง ดังที่ผู้คนเข้าใจมัน ความสำคัญของความหมายที่กล่าวถึงในที่นี้ขยายตัวไปเหนือขอบเขตของวัฒนธรรมเอง ลักษณะใดของการดำเนินชีวิตของผู้คนที่แสดงให้เห็น ถ่ายทอด และเปลี่ยนแปลงอยู่ในคตินิยมของพวกเขา ระบบความเชื่อและค่านิยมแบบใดที่เป็นฐานอยู่ข้างใต้ ความสัมพันธ์ของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เหตุและผล การกระตุ้นและการเลือก แบบของการกระทำ ความสัมพันธ์ที่เป็นสัญลักษณ์และการเปรียบเทียบ และความสำคัญด้านความหมายและสัญลักษณ์อื่น ๆ ดังที่สิ่งเหล่านี้ได้กำหนดลักษณะให้กับการแสดงออกด้านคตินิยม การกำหนดลักษณะให้คตินิยมทำให้เกิดความคาดหมายอะไรบางอย่างที่เกี่ยวกับการผลิตและการตีความ

นักวิชาการที่ศึกษาคตินิยมจากสังคมภายนอกจะตระหนักได้ว่าเขาต้องการเข้าไปสู่สถานะของสิ่งแวดล้อมชนิดนี้ ซึ่งในการค้นคว้าจากวัฒนธรรมที่เราคุ้นเคยในประเทศของเราเอง ดังที่นักคตินิยมวิทยาทั่ว ๆ ไปมักจะกระทำกันนั้น มีแนวโน้มตามธรรมชาติที่จะสรุปว่าความหมายของคตินิยมเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้เพราะผู้คนเป็นผู้ที่เข้าถึงได้ แต่ทั้งคนธรรมดาและนักวิชาการก็จะรู้จักสังคมมากขึ้นว่าเป็นองค์การของความเปลี่ยนแปลง เราควรจะตระหนักได้ว่าความหมายนั้นเป็นปัญหามากในทุกวัฒนธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมย่อยและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ซับซ้อนและแตกต่าง

กันอย่างหลากหลายของเราเอง ดังนั้น นักคติชนวิทยาที่ฝึกฝนมาแล้ว และเป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีคติชนที่เขาศึกษาอยู่ สามารถที่จะเสนอผลงานที่มีค่าโดยการอธิบายความหมายทางวัฒนธรรมของข้อมูลที่เก็บมาจากกลุ่มเหล่านี้ได้อย่างแจ่มแจ้ง

อเมริกา พาร์ดีส แนะนำว่า ความหมายส่วนมากจะถูกกำหนดเงื่อนไขโดยปัจจัยของสถานการณ์ (ภาวะแวดล้อมทางสถานการณ์ข้างล่าง) แต่ความเปลี่ยนแปลงบางอย่างในการตีความนั้นฝังอยู่ในตัวแปรของความรู้ของมนุษย์ ตลอดจนความเข้าใจและประสบการณ์ของมนุษย์ด้วย ในที่นี้ไม่ควรคิดว่าความหมายเป็นสิ่งที่เรารู้อยู่แล้ว ให้ปฏิบัติตัวเป็นนักรวบรวมข้อมูลและขอให้ผู้คนที่ช่วยอธิบายประเด็นและความหมายของคติชนของพวกเขา นักรวบรวมข้อมูลจะเปิดเผยความสำคัญที่อาจจะซ่อนเร้นอยู่ในประเพณีปรัมปราที่เขาคุ้นเคยได้

ภาวะแวดล้อมทางสถาบัน

ลักษณะของภาวะแวดล้อมที่กว้างกว่าแต่ก็เกี่ยวข้องกัน และสามารถนำมาใช้ในแง่ความคิดทางมานุษยวิทยาที่เกี่ยวกับสถาบัน และระบบที่จัดทางด้านบทบาทหน้าที่ของกิจกรรมที่สำคัญ ก่อให้เกิดส่วนประกอบที่เกี่ยวกับความนึกคิด พฤติกรรม และสังคม ของความสัมพันธ์ภายในสถาบันอาจจะประกอบด้วยส่วนกว้าง ๆ เช่น การเมือง ศาสนา เครือญาติ และเศรษฐกิจ หรือจำกัดให้แคบลง เช่น ผู้อยู่ใกล้เคียง การแรกรับ การฉลอง หรือการสร้างยุ่งซ้ำ

คุณค่าหลักของความคิดเกี่ยวกับสถาบันนั้นมีฐานะเท่ากับการวิเคราะห์ความคิดที่รวมตัวกัน โดยเน้นความสนใจไปที่ว่า ลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมมาลงรอยกันได้อย่างไร และอะไรสัมพันธ์กับอะไร จากความคิดเห็นของนักคติชนวิทยานั้นมีคำถามว่า คติชนชิ้นใดชิ้นหนึ่งหรือประเภทใดประเภทหนึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะอื่น ๆ ของชีวิตในวัฒนธรรมอย่างไร เพื่อให้เกดองค์ประกอบของความสัมพันธ์ภายในที่กว้างขึ้น มันเข้าไปสวมเหมาะจะอยู่ในส่วนไหนของวัฒนธรรมและมีบทบาทหน้าที่อย่างไร

เรื่องของสถาบันนี้มีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ กันหลายทาง เช่น เป็นวิถีทางของการยกระดับภาพลักษณ์ ส่วนตัวของผู้เล่าในฐานะที่เป็นผู้ร่ำรวยถ้อยคำและปัญญา ในฐานะที่เป็นความบันเทิงทางสังคม ในฐานะผู้นำในการปฏิบัติ ฯลฯ การสืบค้นภาวะแวดล้อมทางสถาบันของรูปแบบของคติชน จะเปิดเผยให้เห็นบริเวณที่เป็นสิ่งแวดล้อมของการปฏิบัติภายในวัฒนธรรมในลักษณะกว้าง ๆ ว่าคติชนพบที่ทางของมันในวัฒนธรรมแล้ว

ภาวะแวดล้อมทางระบบการสื่อความหมาย

การศึกษาความสัมพันธ์ภายในวัฒนธรรมที่ทำให้นักวิชาการสนใจมากขึ้น คือ การจัดขอบเขตของคติชนจากแง่ความเห็นของคนพื้นบ้านเอง ระบบของการจัดจำแนกประเภทของข้อมูลจะเป็นไปตามที่ผู้คนจัดคติชนของเขา ดังนั้นเราควรจะต้องรู้ถึงการจัดลำดับของรูปแบบต่าง ๆ ที่แสดงออกที่ทำให้เกิดคลังความรู้ทางด้านคติชนขึ้นมาในวัฒนธรรม และกลุ่มของคำที่สำคัญ และมีความหมายของท้องถิ่น และความแตกต่างของความหมาย ที่ผู้คนนำมาใช้เพื่อแบ่งแยกคำ หรือรวมกลุ่มคำเข้าด้วยกัน ถ้าจะพูดให้กว้างไปกว่านี้ก็คือ รูปแบบของการสื่อสารที่ทำให้เกิดคติชนขึ้น ในชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบการสื่อสารทั้งหมดของวัฒนธรรมอย่างไร ระบบที่ใหญ่กว่าของความสัมพันธ์ภายในที่แสดงออกเหล่านี้ จะสร้างภาวะแวดล้อมให้กับรูปแบบที่ต่างไปแต่ละรูปแบบ และให้ความหมายต่อรูปแบบนี้ในลักษณะของความคาดหวังทางวัฒนธรรม และบรรทัดฐานสำหรับเนื้อหา รูปแบบ การใช้ และการประเมินค่า

โรเจอร์ เอเบระฮัมส์ พัฒนาการจัดแบ่งประเภทของวิธีการพูดบนท้องถนนของวัฒนธรรมคนอเมริกันผิวดำ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การอวยพร การเล่าเรื่องตลก หรือเล่าเรื่องอื่น ๆ การแบ่งประเภทจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ภายในของรูปแบบของคติชนเหล่านี้ที่มีต่อกันและกัน และที่มีต่อรูปแบบการใช้ถ้อยคำอื่น ๆ ตามสัดส่วนความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม รวมทั้งสถานภาพของผู้ที่ทำการปฏิสัมพันธ์ นำเสียงของการปฏิสัมพันธ์ ลักษณะการแสดงลีลาของการพูดสนทนาที่ออกมาตามธรรมชาติ ลีลาของสุนทรียภาพในการพูด และคำถามก็คือรูปแบบเฉพาะของคติชนมีความสัมพันธ์อย่างไรกับรูปแบบอื่น ๆ ของคติชน ภายในขอบเขตของวัฒนธรรม

ภาวะแวดล้อมทางสังคม

พื้นฐานทางสังคม

แนวความคิดที่ว่าคติชนเป็นการแสดงออกส่วนรวม หรือเป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นเรื่องเบื้องต้นของความคิดที่เกี่ยวกับคติชนมาเป็นเวลานานแล้ว และยังคงมีอิทธิพลอย่างมากต่อหลักการกฎเกณฑ์ปัจจุบัน พื้นฐานทางสังคมของคติชน - กลุ่มหรือความเป็นส่วนรวมในที่ที่มันเผยแพร่อยู่ - แสดงให้เห็นลักษณะที่สำคัญของภาวะแวดล้อมทางสังคมของมัน ดังนั้นจึงเราถามว่าการแพร่หลายของข้อมูลคติชนเฉพาะด้าน เกี่ยวข้องกับลักษณะเด่นของเอกลักษณ์ทางสังคมด้านไหน

การอภิปรายของนักวิชาการที่เกี่ยวกับ “คนพื้นบ้านคือใคร” มีความสำคัญต่อจุดนี้มาก สำหรับนักคติชนวิทยาสมัยศตวรรษที่ 19 จะให้คำตอบว่าชาวชนบท แต่นักคติชนวิทยาปัจจุบันจะขยายความคิดเห็นของเขาในเรื่อง *พื้นฐานทางสังคม* ของคติชนออกไปเป็น “*กลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่มีองค์ประกอบร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งประการ*” การศึกษาคติชนของคนอเมริกันส่วนมาก ถึงแม้ว่าได้ทำมาและทำต่อโดยจำกัดลงมาสู่หลักการของการจัดองค์การทางสังคมที่จำกัดมากขึ้น เช่น ท้องถิ่น, เชื้อชาติ, อาชีพ และอายุ ครอบคลุมเปรียบเสมือนพื้นฐานทางสังคมของคติชนในตอนแรกเริ่มที่ได้รับความสนใจ ขณะที่ชุมชนแสดงออกซึ่งบ่อเกิดหรือส่วนสร้างของสังคม ซึ่งภายในส่วนสร้างนี้ มีการเรียนรู้ การใช้ และการถ่ายทอดคติชน แต่ก็จะถูกมองข้ามไปเสียเป็นส่วนใหญ่

ภาวะแวดล้อมทางปัจเจกบุคคล

ถ้าคติชนเป็นการแสดงออกส่วนรวมของกลุ่มสังคม มันก็จะเป็นการแสดงออกส่วนบุคคลของปัจเจกบุคคลผู้ใช้คติชนด้วย ดังที่กลุ่มสังคมและชีวิตสังคมสร้างภาวะแวดล้อมที่ปัจเจกบุคคลได้คติชนมาและนำมาใช้ ประวัติชีวิตของปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง และโครงสร้างกับพัฒนาการของคลังความรู้ของปัจเจกบุคคล แสดงให้เห็นถึงกรอบของภาวะแวดล้อมที่สำคัญในการที่จะเข้าใจคติชนในชีวิตมนุษย์

สำหรับรายการข้อมูลที่อยู่ในคลังข้อมูลของคน ๆ หนึ่งนั้น เราอาจสืบค้นว่ามีการเรียนรู้เนื้อหาสาระได้อย่างไรและเมื่อไร องค์ประกอบใดที่มีอิทธิพลต่อสถานภาพของข้อมูลในฐานะที่เป็นส่วนรุกและส่วนรับของคลังข้อมูล ทั้งองค์ประกอบทางสังคมคือบทบาทที่เหมาะสม และองค์ประกอบทางปัจเจกบุคคล คือรสนิยมส่วนบุคคล รายการข้อมูลนั้นมีความสัมพันธ์กับคลังข้อมูลทั้งหมดอย่างไร องค์ประกอบแบบใดและหลักเกณฑ์แบบใดที่ช่วยจัดโครงสร้างให้กับคลังข้อมูลของปัจเจกบุคคล ในการรับรู้ประวัติชีวิตและการศึกษาค้นคว้าข้อมูลของวิทยากร ที่นักคติชนวิทยานำมาตีพิมพ์หรือเข้าไปสัมผัส เราจะเริ่มรู้สึกว่าองค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งที่กำหนดรูปลักษณะของเส้นทางดำเนินชีวิตของผู้ปฏิบัติคติชนพื้นบ้าน และวิถีทางที่ชีวิตของปัจเจกบุคคลแสดงให้เห็นกรอบความคิดทางภาวะแวดล้อมอย่างแจ่มแจ้งในการศึกษาข้อมูลคติชน

ภาวะแวดล้อมทางสถานการณ์

มิติใหม่ที่สุดของภาวะแวดล้อมที่จับความสนใจของนักคติชนวิทยาได้ แม้ว่ามาลินอฟสกีจะพรรณนาถึงอย่างย่อ ๆ มาแล้วร่วม 50 ปี คือ ภาวะแวดล้อมทางสถานการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาการใช้คติชนในแง่ชาติพันธุ์วรรณา ในการปฏิบัติชีวิตสังคมไปตามปกติ กรอบของการอ้างอิงเบื้องต้นและหน่วยของการพรรณนา และการวิเคราะห์ เป็นเหตุการณ์ทางด้านการสื่อความหมาย

(คำว่าเหตุการณ์ [event] แสดงถึงการอธิบายทางด้านวัฒนธรรมในฐานะเป็นกรอบล้อมการไหลของพฤติกรรมและประสบการณ์ และสร้างภาวะแวดล้อมที่มีความหมายเพื่อการปฏิบัติ) ส่วนการสัมพันธ์ว่าเป็นเหตุการณ์ด้านคติชน ควรรวมถึงการรวมตัวกันทางสังคม เช่น การรวมตัวกันตามร้านค้าทั่วไป การรวมกลุ่มสนทนากันของผู้หญิง การรวมกลุ่มของครอบครัว การแสดงเพลง และแม้แต่การสนทนากันทางโทรศัพท์ก็ได้

โครงสร้างของเหตุการณ์ทางคติชน เป็นผลผลิตของการปฏิบัติต่อกันและกันของปัจจัยทางสถานการณ์จำนวนมาก รวมทั้งฉากที่มองเห็นได้ ลักษณะและบทบาทของผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์ กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมสำหรับการแสดง บรรทัดฐานสำหรับการปฏิสัมพันธ์และการตีความ และลำดับของการกระทำ ทำให้ฉากที่เป็นของเหตุการณ์กลายเป็นฉากของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมในทุกแง่มุมจะมีการจัดการที่เป็นแบบแผนและเป็นไปตามธรรมเนียมประเพณีให้กับเหตุการณ์ด้านคติชน ซึ่งเป็นไปตามการพรรณนาด้านชาติพันธุ์วรรณาโดยทั่ว ๆ ไป และในขณะเดียวกันนั้น เหตุการณ์ทุกเหตุการณ์จะมีลักษณะเฉพาะตัวและปรากฏออกมาทันที ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมที่ต่างกันในขณะที่ปฏิบัติ ปัจจัยเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขของการเลือกรายการข้อมูลที่จะแสดง ของวิธีการหรือยุทธวิธีที่จะนำข้อมูลมาใช้ ของการกำหนดลักษณะของต้นฉบับข้อมูลที่ปรากฏ และโครงสร้างของสถานการณ์เฉพาะตัว ซึ่งจะทำให้เกิดมิติของความหมายของรายการของข้อมูลคติชนที่นำมาใช้ ซึ่งมีติดอยู่นือความหมายทางวัฒนธรรมโดยทั่วไป (ดูภาวะแวดล้อมทางความหมายที่กล่าวมาแล้ว) ...

ภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ

นักคติชนวิทยาแสดงให้เห็นแรงกระตุ้นเพื่อมุ่งมัน ไปให้ถึงสิ่งที่เรียกว่าภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติของข้อมูลคติชนแบบใดแบบหนึ่ง แรงกระตุ้นโดยทั่วไปอยู่บนวิถีทางที่เป็นอุดมคติ ก่อนที่นักคติชนวิทยาจะบุกรุกเข้าไปรบกวนคนพื้นบ้าน ไปถึงขอบเขตของประวัติศาสตร์ในวิถีทางที่สิ่งต่าง ๆ เคยเป็นอยู่ หรือขอบเขตทางด้านชาติพันธุ์ในวิถีทางที่สิ่งต่าง ๆ เป็นไปในชุมชน ตอนที่นักคติชนวิทยาไม่ได้เข้าไปสังเกตการณ์ การพยายามเสาะหาภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ แต่แนวความคิดอาจจะกลับกลายเป็นไม่ได้ผล ถ้าหากมีความคิดเห็นว่าการฉีกแนวออกไปจากธรรมชาติจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมชาติ เช่นคิดว่าเพลงพื้นบ้านจะสูญเสียความเป็นคติชนไป ถ้าขับร้องกับกีตาร์ไฟฟ้า เป็นต้น

บาวแมนสรุปว่า เราอาจใช้โครงร่างนี้เป็นกรอบความคิดพื้นฐานทางภาวะแวดล้อม และเป็นการมองคติชนในแง่ที่เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในชีวิตสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นการศึกษาคติชนในฐานะวัฒนธรรม

หนังสืออีกเล่มหนึ่งที่เป็นคู่มือที่ดีของนักปฏิบัติงานสนาม คือ A Guide for Field Workers in Folklore ของ เคนเนธ โกลด์สตัน ผู้พิมพ์คือ The American Folklore Society หนังสือเล่มนี้เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก จึงมีความยาวจนไม่อาจกล่าวถึงรายละเอียดทั้งหมดได้ ผู้เขียนจึงสรุปแต่สาระสำคัญให้มองเห็นแนวทางการศึกษาของ โกลด์สตัน ดังนี้¹⁶

ในคำนำและบทนำของหนังสือเล่มนี้ระบุว่า โกลด์สตันเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานสนาม และได้เขียนคู่มือนี้ขึ้นมาเป็นแนวทางเพื่อกำหนดระเบียบวิธีสำหรับผู้ปฏิบัติงานสนามในด้านคติชนวิทยา

โกลด์สตันเป็นนักคติชนวิทยาที่ฝึกฝนด้วยตนเองและค้นหาวิธีการที่จะรวบรวมข้อมูลอย่างได้ผล นอกจากนี้ยังหาคำตอบให้กับปัญหาในการปฏิบัติงานด้วย เขาพัฒนาวิธีการศึกษาด้วยการค้นคว้าเรื่องการปฏิบัติงานสนามทางด้านคติชนวิทยา มานุษยวิทยาวัฒนธรรม สังคมวิทยา จิตวิทยา และด้านสังคม

สำหรับคติชนวิทยานั้น หากพูดถึงในด้านหลักการแล้ว มีระเบียบวิธีของตัวมันเองที่เป็นระบบอยู่เป็นจำนวนน้อย แต่จะมีระเบียบวิธีของนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดและเป็นที่ต้องการของผู้ปฏิบัติงานสนามทางคติชนวิทยามากที่สุด ดังนั้นเราจึงเรียกวิธีการศึกษาเหล่านี้ว่าเป็นของนักคติชนวิทยาเชิงมานุษยวิทยา ซึ่งสนองความต้องการทฤษฎีทางด้านมานุษยวิทยา และการแก้ไขปัญหาด้วย วิธีการเหล่านี้ส่วนใหญ่จะได้มาจากการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา ทั้งยังพัฒนาแนวทางวิเคราะห์ใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นทฤษฎีและการแก้ไขปัญหาทางด้านคติชนวิทยา หนังสือเล่มนี้เป็นผลของความพยายามที่จะสร้างกฎเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ สำหรับผู้ปฏิบัติงานสนามในด้านคติชนวิทยา

การที่จะเข้าไปสู่งานสนามได้นั้นก็ต้องเริ่มต้นด้วยข้อมูลคติชน ข้อมูลเหล่านี้อาจจะมาจากที่ต่าง ๆ แต่สำหรับในที่นี้แล้ว บุคคลที่สำคัญที่สุดก็คือผู้ที่รวบรวมข้อมูลนั่นเอง ซึ่งเขาอาจจะเป็นนักคติชนวิทยาอาชีพหรือสมัครเล่นก็ได้

การรวบรวมข้อมูลก็คือการเสาะหาข้อมูลที่เชื่อถือได้ให้ได้จำนวนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ผู้ใช้ข้อมูลซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากได้ใช้ ผู้ใช้เหล่านี้ก็คือ นักคติชนวิทยาเปรียบเทียบ นักคติชนวิทยาเชิงมานุษยวิทยา นักคติชนวิทยาเชิงวรรณกรรม เป็นต้น

ในช่วงเวลานั้นไม่มีตำราหรือคู่มือที่จะชี้แนะผู้รวบรวม หรือแนะนำให้นักศึกษาคติชน วิชารัฐจักรวิธีการในการรวบรวมข้อมูล คู่มือที่มีอยู่ทั่วไปก็จะมีแต่ข้อมูลคติชน แต่ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ กว้างและครอบคลุมวิธีการที่ละเอียดเพียงพอ โกลด์สตีนจึงมุ่งความสนใจไปที่นักมานุษยวิทยา วัฒนธรรม เพื่อค้นหาวิธีการที่เป็นพื้นฐานและเป็นหลักเกณฑ์ที่เชื่อถือได้ สำหรับผู้ปฏิบัติงาน สนามที่เป็นนักคติชนวิทยา

ผู้ที่ออกปฏิบัติการรวบรวมข้อมูลในวงการวิชาการของอเมริกาในช่วงระยะนั้นอาศัยสาขา วิชาชาติพันธุ์วรรณนาเป็นแนวทางเข้าไปสู่งานสนาม ซึ่งถือกันว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด นักวิชาการ ด้านนี้มักจะเป็นนักคติชนวิทยาเชิงมานุษยวิทยา และนักมานุษยวิทยาเชิงคติชนวิทยา แต่โกลด์สตีน แนะนำ เราไม่จำเป็นต้องดำเนินตามทฤษฎีทางมานุษยวิทยาทั้งหมด แม้เราจะยอมรับในคุณค่าของ วิธีการทางมานุษยวิทยาก็ตาม ขณะนี้เรากำลังเกี่ยวข้องกับประเพณีปรัมปราของคติชน ตัวข้อมูล และกระบวนการ และเราสามารถใช่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นมาตรฐานในการเก็บรักษาข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้

โกลด์สตีน ได้ระบุถึงข้อจำกัดและเงื่อนไขในการใช้วิธีการที่เขาเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเขาได้มาจากธรรมชาติของงานสนามด้านคติชนวิทยา ดังนี้

Guide ของโกลด์สตีนไม่สามารถทำให้นักคติชนวิทยากลายเป็นนักรวบรวมได้ ระเบียบวิธี ในหนังสือเล่มนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเรื่องที่ต้องรู้ ในการที่จะรวบรวมข้อมูลให้สำเร็จ

ปัจเจกบุคคลที่จะเป็นผู้รวบรวมข้อมูล จะต้องมีความโน้มเอียง มีอารมณ์ หรือมีบุคลิกภาพ ที่จะทำการรวบรวมข้อมูล มิฉะนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จในการเก็บข้อมูล ทั้ง ๆ ที่ใช้ระเบียบวิธี และวิธีการต่าง ๆ ตามที่เสนอไว้

ผู้ที่จะใช้ Guide นี้ควรมีความรู้พอในเรื่องสาระสำคัญของคติชน (คือความรู้ในเรื่องประเภท ของคติชนและทฤษฎีเบื้องต้น) และควรจะรู้ภาษาที่วิทยากรใช้ด้วย

Guide มีพื้นฐานอยู่ที่ประสบการณ์การรวบรวมข้อมูลและการทดลองที่ปฏิบัติกันในกลุ่มชน “พื้นบ้าน” คือแถบชนบท กลุ่มเกษตรกร ชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนอุตสาหกรรม ซึ่งนักคติชนวิทยา นิยมทำการเก็บข้อมูลกันมาก ดังนั้น Guide อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จถ้านำไปใช้ในชุมชนที่ไม่ใช่ พื้นบ้าน ป่าเถื่อน ไม่มีตัวหนังสือใช้ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ควรจะให้นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเป็นผู้ศึกษา

Guide ของโกลด์สตีนแบ่งเนื้อหาออกเป็น 9 บทดังนี้

1. บทนำ
2. สภาพของปัญหาและการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

- 1) การสอบถามอย่างมีหลักเกณฑ์
 - 2) สภาพของปัญหา คือการตั้งปัญหาขึ้นมาเพื่อแก้ไข
 - 3) การวิเคราะห์ปัญหา คือการกำหนดข้อมูลที่เกี่ยวข้องและวิธีการที่เหมาะสมที่จะได้ข้อมูลมา
 - 4) ประเภทของข้อมูลคติชน คือข้อมูลของคติชน กระบวนการของคติชน และความคิของคติชน
 - 5) ประเภทของปัญหาในงานสนามทางคติชน
 - 6) ประเภทของโครงการรวบรวมข้อมูล
3. การพิจารณาเรื่องเวลา คือปัจจัยเกี่ยวกับเวลาที่มีลักษณะดังนี้
- 1) ปัจจัยที่ปัญหาเป็นผู้กำหนด
 - 2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ ความสามารถ และประสบการณ์ของผู้รวบรวม
 - 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปกติในงานสนาม
 - 4) การพิจารณาเรื่องเวลาด้านอื่น ๆ
4. การเตรียมตัวก่อนเข้าสู่สนาม ประกอบด้วย
- 1) วรรณกรรมที่ใช้ประโยชน์ได้
 - 2) การพบปะกับผู้รวบรวมอื่น ๆ
 - 3) การพบปะกับบุคคลระดับผู้นำในท้องถิ่น
 - 4) การบันทึกเสียงและภาพที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในท้องถิ่น
 - 5) เครื่องมือและอุปกรณ์
 - 6) คลังความรู้เรื่องคติชนของผู้รวบรวม
5. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ประกอบด้วย
- 1) การหาที่อยู่ในท้องถิ่น
 - 2) การขนส่งในท้องถิ่น
 - 3) การสร้างบทบาท
 - 4) จริยธรรมของการสร้างบทบาท
 - 5) การสร้างสัมพันธไมตรีเบื้องต้น
 - 6) การรักษาสัมพันธไมตรี
 - 7) ข้อจำกัดและความลำบากในการมีส่วนร่วม

6. การสังเกตวิธีการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย
 - 1) ผู้สังเกตการณ์ที่มีส่วนร่วม
 - 2) ประเภทของภาวะแวดล้อม
 - 3) ภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติที่ชักจูงใจ
 - 4) สิ่งที่จะสังเกต
 - 5) การบันทึกการสังเกต อย่างไรและเมื่อไร
 - 6) อุปกรณ์ในฐานะเครื่องมือการสังเกต
7. วิธีการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย
 - 1) ประเภทของข้อมูลที่สัมภาษณ์
 - 2) วิธีการสัมภาษณ์
 - 3) การตรวจสอบข้อมูลการสัมภาษณ์
 - 4) ภาวะแวดล้อมทางสังคมของสถานการณ์การสัมภาษณ์
 - 5) ลักษณะพิเศษทางชาติพันธุ์
 - 6) ความยาวของการสัมภาษณ์
 - 7) การบันทึกข้อมูลที่สัมภาษณ์
 - 8) การบันทึกสถานการณ์แวดล้อมของการสัมภาษณ์
 - 9) ประวัติชีวิตส่วนบุคคล
 - 10) การรวบรวมข้อมูลคดีชน
 - 11) ประวัติของข้อมูลคดีชน
 - 12) การถ่ายทอดการบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร
 - 13) ความปลอดภัยของการบันทึกข้อมูลและการบันทึกเสียง
8. วิธีการออกงานสนามเพิ่มเติม ประกอบด้วย
 - 1) สื่อมวลชน
 - 2) การรวบรวมข้อมูลจากเด็ก
 - 3) แบบสอบถาม
 - 4) การค้นหารายการ
9. การกระตุ้นและการตอบแทนวิทยากร ประกอบด้วย
 - 1) การรวบรวมข้อมูลชั่วคราว

- 2) ความพึงพอใจด้านจิตวิทยา
- 3) การชักจูงใจ

ในบทท้ายของ Guide โกลด์สตินระบุว่า Guide ของเขาควรจะใช้กับประเพณีปรัมปราของชาวอเมริกันและชาวยุโรปตะวันตก แต่ในเมืองงานขึ้นนี้ก็มีส่วนที่เป็นวิธีการศึกษาของนักศึกษาพันธุ์วรรณนา และนักปฏิบัติงานสนามในสาขาวิชาอื่น ๆ ในส่วนต่าง ๆ ทั่วโลก ดังนั้นก็ควรจะนำไปใช้กับชาติและชนชาติอื่น ๆ ได้ด้วย

ข้อแนะนำอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้รวบรวมข้อมูลจะพบว่าในบางชุมชนนั้นเต็มไปด้วยข้อมูลเปรียบเสมือนการขุดทองเพียงเล็กน้อย แต่จะได้ทองจำนวนมากมาย แต่การเก็บข้อมูลนั้นเหมือนกับการเก็บจากพื้นผิว ผู้รวบรวมข้อมูลจะต้องค้นหาตัวมนุษย์ที่อยู่เบื้องหลังข้อมูลนั้นด้วย เพื่อความเข้าใจในวิธีการสร้างสรรค์ข้อมูลอย่างแท้จริง

สรุปวิธีการปฏิบัติงานสนาม

การปฏิบัติงานสนามเป็นงานที่ไม่ง่าย และมีวิธีการที่ละเอียดซับซ้อนพอสมควร เนื่องจากมีรายละเอียดอยู่มาก จึงอาจสรุปข้อเสนอแนะในการรวบรวมข้อมูลและการรายงานดังนี้

1. การพรรณนาประเภทของคติชนที่เราต้องการรวบรวม
2. การพรรณนากลุ่มชนที่เราต้องการศึกษา
3. การตั้งสมมติฐาน ตั้งคำถาม หรือเขียนโครงร่างของการสำรวจ
4. การตั้งคำถามวิทยาการ
5. การพรรณนาวิธีการปฏิบัติงานสนามที่เราตั้งใจจะทำ
6. การรายงานผล ควรมีหนังสืออ้างอิงประกอบด้วย

เชิงอรรถที่ 10

1. William A. Wilson, "Documenting Folklore," in **Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction**. ed. Elliott Oring (Logan, Utah: Utah State University Press, 1986) , p. 228.
2. Ibid.
3. Ibid., pp. 229 – 230.
4. Ibid.
5. Ibid., pp. 231 – 232.
6. Ibid., p. 232.
7. Ibid., pp. 232 – 235.
8. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 151.
9. Barre Toelken, **The Dynamics of Folklore** (Boston: Houghton Mifflin Company, 1979) , p. 292.
10. Carl Lindahl, J. Sanford Rikoon, and Elaine J. Lawless, **A Basic Guide to Fieldwork for Beginning Folklore Students**, Folklore Monograph Series, Volume 7, Folklore Publication Group (Bloomington: Indiana University Press, 1979) , pp. 60 – 69.
11. William A. Wilson, "Documenting Folklore," pp. 244 – 245.
12. Ibid., p. 246.
13. Ibid., p. 247.
14. Ibid., p. 248.
15. Richard Bauman, "The Field Study of Folklore in Context." in **Handbook of American Folklore**. ed. Richard M. Dorson (Bloomington: Indiana University Press, 1983) , pp. 362 – 368.
16. Kenneth S. Goldstein, **A Guide for Field Workers in Folklore** (Hatboro, Pennsylvania: Folklore Associates, Inc., 1964).